

VUSÛLÎ MEHMED ÇELEBİ'NİN
NESÂYİH-İ CÜNDİYYE'Sİ*

Muzaffer KILIÇ**

ÖZET

Bu çalışmada XVI. asrın tanınmış âlim ve şairlerinden Vusûlî Mehmed Çelebi'nin askerler başta olmak üzere padişah, komutan ve halka yönelik nasihatleri içeren Nesâyih-i Cündiyye adlı eseri ele alınacaktır. Bu eser, müellifi bilinmeyen Risâle-i Cündiyye adlı bir risalenin "nesayih-i cündiyye" başlıklı ilk faslına mukaddime ve hâtime eklenerek vücuda getirilmiştir. Tür bakımından nasihatname ve siyasetname özelliklerini gösteren Nesâyih-i Cündiyye, uzun manzum mensur bir mukaddime, asıl konunun işlendiği bölüm ve kısa bir hâtimeden müteşekkildir. Mukaddimedede; besmele, hamdele, münacat, tevhid ve na't bölümlerinin ardından Sultan II. Selim'in övüldüğü methiyeler yer almaktadır. Asıl konunun işlendiği bölümde sebebi telif, nasihatler ve konuya uygun hikâyeler bulunmaktadır. Nasihatlerin "nesâyih-i cündiyye" başlıkları ile ayrı ayrı işlendiği bu bölümde; sır saklamak, padişaha itaat etmek, ihsan ve lütuf, takva ve taat, komutanın kararında sebatkâr olması ve askerlerini tanıyıp onları tehlikelerden koruması, akıllı ve olgun kimselerle bir arada bulunmak ve sabır hakkında nasihatler ile konulara uygun hikâyeler yer almaktadır. Metnin hâtime bölümünde ise kısa bir hitam cümlesi ile mesnevi şeklinde dört beyitlik bir dua manzumesi bulunmaktadır. Makalede, Vusûlî Mehmed Çelebi'nin hayatı ve eserlerine kısaca değinilerek Nesâyih-i Cündiyye'nin incelemesine geçilmiştir. Nesâyih-i Cündiyye'nin kısaca tanıtıldığı bu bölümde sırasıyla; Risâle-i Cündiyye ile benzer ve farklı yönleri üzerinde durulmakta, eserin nüshası tanıtılarak tür, şekil ve üslup özelliklerine değinilmekte ve son olarak muhteva bakımından ele alınarak eserin özetine yer verilmektedir. İnceleme, genel bir değerlendirmenin yapıldığı sonuç kısmıyla tamamlanmaktadır. İkinci bölümde ise Nesâyih-i Cündiyye'nin transkripsiyonlu metni ile metinde geçen ayet, hadis, şiir ve kalam-ı kibar gibi Arapça-Farsça kısımların tercüme ve kaynakları sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Osmanlı Edebiyatı, Vusûlî Çelebi, Nesâyih-i Cündiyye, II. Selim, nasihatname, siyasetname.

* Makalenin geliş tarihi: 12.05.2022 / Kabul tarihi: 09.06.2022

Makaleyi okuyarak önemli katkılar sunan saygıdeğer hocam Dr. İsa Akpınar'a ziyadesiyle müteşekkirim. Ayrıca hadis ve Arapça metinlerin çevirilerinde yardımlarını esirgemeyen değerli hadis hocası Prof. Dr. Halit Özkan ile kıymetli meslektaşım Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Demirci'ye canı gönülden teşekkür ederim.

** Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, mzzfrkiliç@klu.edu.tr, (Orcid ID: 0000-0002-3861-9090).

Giriş

XVI. asrın önde gelen şairlerinden Vusûlî Mehmed Çelebi'nin [ö. 998/1590] II. Selim'e [ö. 982/1574] sunmak amacıyla kaleme aldığı bu eser; *Risâle-i Cündiyye* adlı müellifi meçhul bir risalenin nesâyih-i cündiyye başlıklı ilk faslını ele aldığı için *Nesâyih-i Cündiyye* olarak adlandırılmıştır (17^{a-b}). Müellifi meçhul bu *Risâle-i Cündiyye*'de klasik dönem mensur eserlerinde görülen hamdele ve salvele ifadelerine yer verilmeden besmele ile doğrudan esere giriş yapılmakta ve hâtîme kısmı bulunmamaktadır. Vusûlî ise bu eserin ilk faslındaki mevzu ve manzumeleri kendi lisanıyla yeniden yorumlayıp tevhit, na't ve methiye bölümleri bulunan bir mukaddime ile kısa bir hâtîme ekleyerek yeniden düzenlenmiştir. Sayıları az olmakla birlikte Osmanlı edebiyatında bu şekilde kaleme alınmış eserlere rastlanmaktadır.¹

Muhtelif temsillerle ahlakî öğütler vermeyi amaçlayan bu risale; nasihatname özelliği göstermekle birlikte sultan, tebaa, komutan ve askerinin görev ve sorumluluklarını anlatması itibariyle siyasetname türü içinde de değerlendirilebilir. Risalede askerler başta olmak üzere herkes için sır saklamak, akıllı kimselerle bir arada bulunmak, bir iş yaparken istişare etmek, yalan ve gıybetten uzak durmak, padişahın emirlerine itaat etmek ve onun izzetini korumak, cömert olmak, fakirlerin imdadına yetişmek; padişahlar için tebaasındaki zayıf ve fakirlere el uzatmak, ibadetlerde daha dikkatli olmak, âdil ve insafî olup zulüm ve sapkınlıktan sakınmak; komutanlar için ise askerini tanıyıp ehil olduğu işle vazifelendirmek, ordusuna hâkim olmak, zafer kazanana kadar kibir ve gururdan sakınmak, sebatkâr ve cesur olmak gibi nasihatlere yer verilmiştir. Son olarak ihtiyatlı davranmanın öneminden bahsedilerek risalede zikredilen duaları, padişah ve askerlerinin vird edinmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Gazzâlî'nin [ö. 505/1111] *Nasîhatü'l-Mülûk*'u, Nizâmülmülk'ün [ö. 485/1092] *Siyâsetnâme*'si ve Beydebâ'nın (?) *Kelîle ve Dimne*'sinde olduğu

¹ Hayreddin Paşa'nın (ö. 953/1546) Cezayir fethini konu alan Seyyid Murâdî'nin *Gazavât-ı Hayreddin Paşa* adlı eseri, Sâfi tarafından manzum bir şekilde tercüme edilerek *Cihâd-nâme* adı verilmiştir. Selami Turan, Filiz Duman, "III. Murad'a Sunulan *Cihad-nâme*'nin Müellifi Üzerine Bir İnceleme", *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 44, Ağustos 2018, 139-150; Filiz Duman, *Klâsik Türk Edebiyatı'nda Fetih-nâme Geleneği ve Sâfi Mustafa Efendi'nin Cihâd-nâme'si: İnceleme-Metin*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dr. Tezi, Isparta 2019, XIII+382.

gibi yöneticilerin âdil, ahlaklı ve merhametli olup muhtaçların elinden tutmaları, hukuka riayet edip cömert olmaları gerektiği üzerinde durulmaktadır. İyi bir devlet yöneticisinin nasıl olması gerektiğinin anlatıldığı bu tür eserlerde yer yer vezir, asker ve halkın tutum ve davranışlarına değinilerek verilen nasihatler temsillerle pekiştirilmektedir.² İdeal bir yönetici portresinin çizildiği *Nesâyih-i Cündiyye*, işte bu sebeple siyasetname özelliği göstermektedir.

Bahsi geçtiği üzere *Nesâyih-i Cündiyye*'nin kaynak metni *Risâle-i Cündiyye*'dir. *Risale-i Cündiyye*'nin elde bulunan nüshalarında³ müellif ve telif tarihine dair herhangi bir kayda rastlanmaz. Diğer yandan Vusûlî'nin *Nesâyih-i Cündiyye*'sinin tam telif tarihi bilinmese de Sultan II. Selim'in saltanat yıllarında kaleme alınması dolayısıyla 1566-1574 (h. 974-982) yılları arasında telif edildiği bilinmektedir. Bu itibarla Vusûlî'ye kaynaklık eden *Risâle-i Cündiyye*'nin en geç 1566 yılında kaleme alındığı söylenebilir.

Risâle-i Cündiyye ile benzerlik gösteren bir diğer metin ise Alâî b. Muhibbî eş-Şirâzî'nin [ö. XVI. yy.] *Düstûru'l-Vüzerâ*sıdır. Bazı bölüm ve istisna sayılabilecek birkaç kısma dışında *Düstûru'l-Vüzerâ*'nın oldukça az nüsha farkıyla *Risâle-i Cündiyye*'yi içerdiğini söyleyebiliriz.⁴ *Risâle-i Cündiyye*'deki padişah ve emir ifadeleri, Alâî'nin eserinde -Lala Mustafa Paşa'ya (ö. 988/1580) sunulmak amacıyla kaleme alındığından- vezir/vüzerâ ile farkıyla yer alır. *Keşfü'z-Zunûn*'a göre Alâî eserini 966/1558-59 senesinde kaleme almıştır.⁵ Bu tarihlendirme doğruysa Alâî'nin eseri Vusûlî'nin *Nesâyih-i Cündiyye*'sinden (tlf. 974/1566'dan sonra) daha önce telif edilmiştir. O hâlde Vusûlî neden Alâî'nin eserini değil de müellifi meçhul *Risâle-i Cündiyye*'yi esas almıştır? *Risâle-i Cündiyye*'nin telif tarihi

² Casim Avcı, "Nasihatü'l-Mülûk", *TDVİA*, İstanbul 2006, 32, 411; Nizâmü'l-mülk, *Siyâsetnâme*, çev. Mehmet Taha Ayar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, XXVI+365; Zehra Toska, *Türk Edebiyatında Kelile ve Dimne Çevirileri ve Kul Mesûd Çevirisi*, I, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 1989, 43-47.

³ Ayrıntı için bkz. Dipnot 25.

⁴ Emrah Dokuzlu, *Alâî b. Muhibbî eş-Şirâzî'nin "Düstûru'l-Vüzerâ" İsimli Siyasetnâmesinin Metin ve Tahlili*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü YL. Tezi, İstanbul 2012, 100-154.

⁵ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, II, çev. Rüştü Balcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2007, 625; Emrah Dokuzlu, *Alâî b. Muhibbî eş-Şirâzî'nin "Düstûru'l-Vüzerâ" İsimli Siyasetnâmesinin Metin ve Tahlili*, 24.

bilinmediği için bu sorunun cevabı ve *Düstûru'l-Vüzerâ* ile aralarındaki ilişki kesin olarak ifade edilemez.

Diğer yandan *Risâle-i Cündiyye*'nin Alâî'nin *Düstûru'l-Vüzerâ*'sından çıkarılan bir metin olma ihtimali akla gelse de Vusûlî'nin *Nesâyih-i Cündiyye*'den önce kaleme alınmasına rağmen *Düstûru'l-Vüzerâ*'yı değil de müellifi meçhul *Risâle-i Cündiyye*'yi esas alması şüphe barındırmaktadır. Bu durumda üç ihtimal vardır: Vusûlî'nin *Düstûru'l-Vüzerâ*'dan haberdar olmadığı, *Risâle-i Cündiyye*'nin *Düstûru'l-Vüzerâ*'dan alınarak ilgili bölümlerin değiştirildiği yahut Alâî'nin müellifi meçhul risaleyi kendine mâl ettiği. Bu durumda *Risâle-i Cündiyye* ile Alâî'nin *Düstûru'l-Vüzerâ*'sı arasındaki alıntılamanın hangisi olduğunun netleşmesi için *Risâle-i Cündiyye*'nin telif tarihinin belirlenmesi gerekmektedir.

Vusûlî'nin *Nesâyih-i Cündiyye*'sindeki kaynak metin vurgusu, eserin *Risâle-i Cündiyye* zemininde kaleme alındığının açık delilidir. Her ne kadar *Risâle-i Cündiyye* ile *Düstûru'l-Vüzerâ* arasında, hangi metnin diğerinden alıntılanarak vücuda getirildiği hususu belirsiz olsa da görünen tablo hakkında bir kanaat bildirmek gerekirse şunları söylemek mümkündür: Vusûlî, *Risâle-i Cündiyye*'nin nasihat içeren bahsini yeniden ele alıp mukaddime ve hâtime ekler ve askere dair nasihatler barındırdığı için de eserini *Nesâyih-i Cündiyye* olarak isimlendirdiğini ifade eder. Vusûlî'nin *Risâle-i Cündiyye*'den bahsederken müellifin ismini zikretmemesi ve bu eserin nüshalarında yazara dair kayıt bulunmaması müellifinin meçhul olduğunu gösterir. Öte yandan Alâî, Lala Mustafa Paşa'ya sunmak amacıyla kaleme aldığı *Düstûru'l-Vüzerâ*'nın sebab-i telifinde daha önce yazılmamış bir mevzuu Türkçe yazmak istediğini belirtmekte; vezir, hâkim ve İslam emirlerinin sîretlerine dair yeni ve faydalı bir eserin olmadığı için bu bahse yoğunlaştığını söylemektedir. Bir mukaddime, üç bab ve bir hâtimededen müteşekkil *Düstûru'l-Vüzerâ*'da eserin telif eser olduğu vurgulanmaktadır.⁶ Ancak *Risâle-i Cündiyye* ile Alâî'nin *Düstûru'l-Vüzerâ* arasındaki benzerlik incelendiğinde bunun basit bir alıntılama ve yeniden yorumlanmanın ötesinde olduğu görülür. Bu iki eser arasındaki alıntılamanın netleştirilebilmesi ancak *Risâle-i Cündiyye*'nin telif/istinsah tarihinin

⁶ Emrah Dokuzlu, *Alâî b. Muhibbî eş-Şirâzî'nin "Düstûru'l-Vüzerâ" İsimli Siyasetnâmesinin Metin ve Tahlili*, 99-100.

kesinleştirilebilmesi ile mümkündür. Fakat eldeki nüshalar bu konuda istenen bilgiyi sunmamaktadır.⁷

XVI. asırda birbirine yakın dönemlerde yaşayan Vusûlî mahlaslı üç şair vardır. Bunların ilki ve meşhur olanı Hubbî Mollası olarak bilinen Kazasker Vûsûlî Mehmed Çelebi'dir [ö. 998/1590].⁸ İkincisi, Dîvân sahibi bir şair olan Küçük Bâlî Paşa oğlu Üsküplü (?) Vusûlî Mehmed'dir [ö. 1000/1592].⁹ Üçüncüsü ise müderris ve kadı bilinen Germiyanlı, bugünkü Afyonkarahisar Şuhutlu, Vusûlî Hamza Efendi'dir [ö. 1003/1595].¹⁰ Bahsi geçen şairlerden özellikle Hubbî Mollası Vusûlî üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde kimi araştırmacılar onu, mahlas ve isim benzerliğinden dolayı Küçük Bâlî Paşa oğlu Üsküplü Mehmed Vusûlî ile karıştırmıştır. Bu karışıklık kimi zaman Üsküplü Vusûlî'nin divanının Hubbî Mollası Vusûlî'ye ait sanılmasından¹¹ kimi zaman da sadece Üsküplü Vusûlî'nin biyografisine yer veren Riyâzî ve Kafzâde Fâizî tezkirelerinin kullanılmasından kaynaklanmaktadır.¹²

⁷ Burada son olarak *Risâle-i Cündiyye*'nin elde edilemeyen nüshalarının temin edilmesi hâlinde, Alâî'nin *Düstûru'l-Vüzerâ'sı* ile *Risâle-i Cündiyye* arasındaki ilişkiyi müstakil bir çalışmada ele alacağımı ifade etmeliyim.

⁸ Necdet Öztürk, "Vusûlî Çelebi", *TDVİA*, İstanbul 2013, 43, 145; Necdet Öztürk, "Kazasker Vusûlî Mehmed Çelebi ve Selim-nâme'si", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 50, Ekim 1987, 9-12.

⁹ Vusûlî [ö 1000/1592], *Dîvân: [İnceleme-Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin]*, haz. Hakan Taş, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, (e-kitap), Ankara 2010, 13-17; Vusûlî, *Dîvân*, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi İbnülemin Mahmud Kemal İnal Kit. No: 10160.

¹⁰ Nev'îzâde Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik fi Tekmiletî's-Şakâ'ik [Neo'izâde Atâyî'nin Şakâ'ik Zeyli]*, II, haz. Suat Donuk, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2017, 1177-78; Cahid Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, II, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2005, 665.

¹¹ İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi İbnülemin Mahmud Kemal İnal Kit. 10160 numarada bulunan Küçük Bâlî Paşa oğlu Üsküplü Vusûlî Mehmed *Dîvân*'ı üzerine yapılan çalışmalarda, müellif Molla Çelebi Vusûlî ile karıştırılmaktadır. Emel Nalçacıgil Çopur, "Vusûlî Divânı'nda Geçen Ayet-i Kerîme ve Hadis-i Şerîfler", *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, XI/22, 2016, 179-202; Halil Kızıltoprak, *Vusûlî Dîvânı'nda Maddî Kültür ve Sosyal Hayat Unsurları*, Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Batman 2017, 265; Nuran Çetin, "Arşiv Belgeleri Işığında Mehmed Vusûlî Efendi ve Kurucusu Olduğu Molla Çelebi Tekkesi", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 23/1, 2019, 502-504.

¹² Kafzâde Fâizî ile Riyâzî'nin tezkirelerinde sadece Üsküplü Vusûlî Mehmed'in biyografisi yer almaktadır.

Haluk İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988, 530; Riyâzî Muhammed Efendi,

Vusûlî Mehmed Çelebi ve Hayatı¹³

Molla Çelebi ve Hubbî Mollası lakaplarıyla da anılan Vusûlî'nin adı Mehmed olup ilmiye mensubu olması dolayısıyla Çelebi unvanıyla anılmaktadır. 930/1523-24 senesinde İstanbul'da dünyaya gelen şair, Sultan II. Selim'in şehzadeligi zamanında kapıcıbaşılık yapan Abdî Ağa'nın [Abdullah Ağa?] oğludur.¹⁴ Medreseyi tamamlayıp Mirim Kösesi Mehmed

Riyâzü's-Şuarâ, haz. Namık Açıkgöz, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, (e-kitap), Ankara 2017, 338; Kafzâde Fâizî, *Zübdetü'l-Eş'âr*: [*Kâf-zâde Fâ'izî'in Zübdetü'l-Eş'âr'i*], haz. Bekir Kayabaşı, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Malatya 1997, 591.

¹³ 'Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ (İnceleme Metin)*, I, haz. Filiz Kılıç, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2010, 564-569; 'Ahdî, *Gülşen-i Şu'arâ: Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı (İnceleme-metin)*, haz. Süleyman Solmaz, AYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005, 149-150; Beyânî [Mustafa b. Carullah], *Tezkiretü's-Şu'arâ*, haz. Aysun Sungurhan, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, (e-Kitap), Ankara 2017, 229; Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, haz. Aysun Sungurhan, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, (e-kitap), Ankara 2017, 902-904; Nev'izâde Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik fî Tekmiletü's-Şakâ'ik [Nev'izâde Atâyî'nin Şakâ'ik Zeyli]*, I, 911-913; Hüseyin Ayvansarâyî, "Fındıklı Camii", *Hadîkatü'l-Cevâmî [İlf. 1195/1781]*, II, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1281, 82-84; Selânikî Mustafa Efendi, *Târîh-i Selânikî (971-1003/1563-1595)*, I, haz. Mehmet İpşirli, TTK. Basımevi, Ankara 1999, 52; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, II, haz. M. A. Yekta Saraç, TÜBA Yay., Ankara 2016, 905-906; Şemseddin Sâmî, *Kâmûsu'l-A'lâm*, VI, Mihran Matbaası, İstanbul 1316, 4688.; Franz Babinger, "Usûlî (Vusûlî)", *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Coşkun Üçok, Kültür Bakanlığı Yayınları, Mersin 1992, 127-128; Mehmed Süreyya, "Vusûlî Mehmed Efendi (Hubba Mollası)", *Sicill-i Osmanî*, V, haz. Nuri Akbayar, Esk. Yaz. Akt. Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1996, 1665; Cahid Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, II, 432-433; Müjgan Cunbur, "Vusûlî", *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı: Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, VII, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 2007, 654; Necdet Öztürk, "Kazasker Vusûlî Mehmed Çelebi ve Selim-nâme'si", 9-12; Necdet Öztürk, "Vusûlî Çelebi", *TDVİA*, İstanbul 2013, 43, 145; Haluk İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 530; Volkan Karagözlü, "Vusûlî, Mehmed", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, (Online Kaynak), 01.03.2022. (<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/vusuli-mehmed>); Nuran Çetin, "Arşiv Belgeleri Işığında Mehmed Vusûlî Efendi ve Kurucusu Olduğu Molla Çelebi Tekkesi", 502-504.

¹⁴ Vusûlî'nin babasının ismi; *Meşâ'irü's-Şu'arâ*'da [İlf. 976/1568] 'Abdî Ağa', *Tarih-i Selânikî* [İlf. 1008/1600 civarı] ile *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*'te [İlf. 1044/1634] ise 'Abdullâh Ağa' şeklinde geçmektedir. Dikkatli bir müellif olması ve şairleri tanıyarak eserine almasıyla tanınan Aşık Çelebi'nin [ö. 979/1572] bu hususta verdiği bilginin daha muteber olduğu kanaatindeyim. Burada, Vusûlî hakkında en fazla malumatı içermesi ve şair hayattayken kaleme alınması dolayısıyla *Meşâ'irü's-Şu'arâ*'daki kayıt esas alınmıştır.

'Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ*, I, 564; Selânikî Mustafa Efendi, *Târîh-i Selânikî (971-1003/1563-1595)*, I, 52; Nev'izâde Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik fî Tekmiletü's-Şakâ'ik*, I, 911-913; Volkan Karagözlü, "Vusûlî, Mehmed", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, (Online Kaynak), 01.03.2022.

Çelebi Efendi'den mülazım olduktan sonra Bursa Emir Sultan ve Molla Yegân ile İstanbul Eski İbrahim Paşa medreselerinde müderrislik yapmıştır. Ardından sırasıyla Konya, Kütahya, Bursa ve İstanbul kadılığına getirilmiştir. 976/1568 senesinde Anadolu kazaskeri olan Vusûlî, iki sene sonra hakkındaki şikâyetlerden dolayı azledilmiştir. 979/1571'de ikinci kez İstanbul kadılığına getirilip 982/1575'te emekliliğe ayrılmıştır. Vusûlî'nin 988/1580 Haziran'ında üçüncü, 995/1587 Mart'ında ise dördüncü kez aynı kadılığa getirildiği bilinmektedir. 997/1589 Mart'ında yeniden azledilen Vusûlî, 998/1590 Mayıs'ında İstanbul'da vefat etmiş ve Eyüp Sultan'da eski Debbağhâne/Tabakhane karşısındaki türbesine defnedilmiştir.¹⁵

Vusûlî'nin 969/1561-62 tarihlerinde Mimar Sinan'a inşa ettirilen cami ve hamam ile bir külliyesi bulunmaktadır. Molla Çelebi Külliyesi olarak bilinen bu yapı; cami, mektep, kütüphane, hazire ve hamamdan oluşmaktadır. Bugünkü Beyoğlu Tophane sahilindeki külliye den geriye sadece Fındıklı Molla Çelebi Camii kalmıştır.¹⁶ Ayrıca *Sicill-i Osmanî*'de Parmakkapı'da bir mescit ve mektebinin bulunduğu ifade edilmektedir.¹⁷

E s e r l e r i

Sultan II. Selim dönemini konu alan *Selîmnâme*'si¹⁸, Turtûşî'nin *Sirâc-ı Vehhâc* yahut *Sirâcî'l-Mülûk*'unun 32 bölümünün ağdalı bir tercümesi olan

¹⁵ İstanbul'un Eyüpsultan ilçesinin Cezerî Kasımpaşa Mahallesi'nde Feshâne Caddesi'nin Kızıldeğirmen Sokağı ile kesiştiği noktada bulunan tekkesinin bugün sadece kabrinin yer aldığı haziresi bulunmaktadır.

Nev'izâde Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik fi Tekmiletî's-Şakâ'ik*, I, 911-913; Cahid Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, II, 432-433; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, II, 905-906; Necdet Öztürk, "Vusûlî Çelebi", *TDVİA*, İstanbul 2013, 43, 145.

¹⁶ Bu külliye XVIII. ve XIX. asırdaki yangınlarda birkaç defa tahrip olmuş ve tamirat görmüştür. Hamam ise 1957'de yol genişletme çalışmaları sırasında yıkılmıştır. Hüseyin Ayyansarâyî, "Fındıklı Camii", *Hadîkatü'l-Cevâmî* [tlf. 1195/1781], II, 82-84; Arzu İyianlar, "Molla Çelebi Külliyesi", *TDVİA*, İstanbul 2005, 30, 243-245; Nuran Çetin, "Arşiv Belgeleri Işığında Mehmed Vusûlî Efendi ve Kurucusu Olduğu Molla Çelebi Tekkesi", 502-504.

¹⁷ Mehmed Süreyya, "Vusûlî Mehmed Efendi (Hubba Mollası)", *Sicill-i Osmanî*, V, 1665; Nuran Çetin, "Arşiv Belgeleri Işığında Mehmed Vusûlî Efendi ve Kurucusu Olduğu Molla Çelebi Tekkesi", 502-504.

¹⁸ Necdet Öztürk, "Kazasker Vusûlî Mehmed Çelebi ve Selîm-nâme'si", 9-108.

*Şem'-i Hidâyet'i (Bedâ)*¹⁹, Fahreddîn Irakî'nin *Leme'ât*'ının tercümesi²⁰ ve Sultan II. Selim'e sunmak amacıyla kaleme aldığı *Nesâyih-i Cündiyye*'si bulunmaktadır. Ayrıca bazı kaynaklarda, *Dîvân*²¹ sahibi olduğundan bahsedilmektedir.

Nesâyih-i Cündiyye

II. Selim'e sunulmak amacıyla tertip edilen (bkz. vr. 7^b-16^a) bu manzum-mensur risale, tür bakımından siyasetname ve nasihatname özellikleri göstermektedir. İçerik itibariyle daha önce aynı adla yazılmış müellifi meçhul *Risâle-i Cündiyye* adlı bir risalenin "nesâyih-i cündiyye" başlıklı birinci faslını muhtasar bir surette yeniden yorumlayan Vusûlî, mukaddime ve hâtıme ekleyerek eseri yeniden düzenlemiştir.

Vusûlî, eserine *Nesâyih-i Cündiyye* adını vermiştir. Ancak varlığından ilk bahseden Necdet Öztürk tarafından *Risâle-i Cündiyye* olarak anıldığı için literatüre bu isimle geçmiştir.²² *Osmanlı Müellifleri*'nde Müze-i Hümayun Kütüphanesinde -bugünkü İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi- *Cihâd-nâme* adlı bir eserin olduğu zikredilmektedir. Necdet Öztürk, Vusûlî'nin *Selîm-nâme*'sini neşrettiği makalesinde böyle bir eserle karşılaşmadığından ve bahsi geçen eserin *Selîm-nâme* olma ihtimalinden bahsetmektedir.²³ Daha sonra Arkeoloji Müzesi Kütüphanesindeki tarih yazmalarını tanıttığı makalesinde bu eseri "*Risâle-i Cündiyye*" adıyla tanıtmaktadır.²⁴ Ancak İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesindeki (No: 229) *Nesâyih-i Cündiyye* nüshasının zahriyesinde yer alan "*Cihâd-nâme*" [1^a] kaydı, *Osmanlı Müellifleri*'nde bahsedilen *Cihad-nâme*'nin *Nesâyih-i Cündiyye* olduğunu

¹⁹ Süleymaniye Kütüphanesi Reisülküttâb Mustafa Efendi 772; Katip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, II, 791; Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, 902-904; Nev'îzâde Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik fî Tekmiletü'ş-Şakâ'ik*, I, 913; Şemseddin Sâmî, *Kâmûsu'l-A'lâm*, VI, 4688; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, II, 905; Necdet Öztürk, "Kazasker Vusulî Mehmed Çelebi ve Selîm-nâme'si", 12; Haluk İpekten vb., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 530.

²⁰ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, II, 905; Necdet Öztürk, "Kazasker Vusulî Mehmed Çelebi ve Selîm-nâme'si", 12.

²¹ Bursalı Mehmed Tahir, mürettep *Divan*'ı olduğundan bahseder.

Beyânî, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, 229; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, II, 905.

²² Necdet Öztürk, "Kazasker Vusulî Mehmed Çelebi ve Selîm-nâme'si", 12.

²³ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, II, 905; Necdet Öztürk, "Kazasker Vusulî Mehmed Çelebi ve Selîm-nâme'si", 12.

²⁴ Necdet Öztürk, "İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesindeki Tarih Yazmaları", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 63, İstanbul 1990, 131.

göstermektedir. Dolayısıyla söz konusu isimlendirmenin (*Cihâd-nâme*), üzerinde başlık bulunmayan eseri tanımlamak amacıyla sonradan yazıldığı anlaşılmaktadır.

Müellifi Meçhul *Risâle-i Cündiyye* Hakkında

Askerlerle ilgili hüküm ve nasihatleri içeren *Risâle-i Cündiyye* adlı bu risale; nesâyih-i cündiyye (askerle ilgili nasihatler), ed'iyye-i me'sûre (Hz. Peygamberden rivayet edilen dualar), ta'âbi-i harbiyye (harp düzeni) başlıklı 3 fasıldan oluşmaktadır. En geniş kısmı olan "Nesâyih-i Cündiyye" adlı ilk fasılda yine nesâyih-i cündiyye başlıklı 8 bölüm bulunmakta olup her bölümde hikâyet başlıklı kıssalar yer almaktadır. İkinci fasılda bölüm ve hikâye yer almazken üçüncü fasılda üç hikâye bulunmaktadır.

Risâlenin dördü Türkiye kütüphanelerinde, biri Norveç Uppsala Üniversitesi Kütüphanesinde olmak üzere 5 nüshası vardır.²⁵ Kahire Hidiv Kütüphanesinin kataloğunda da *en-Nesâyihü'l-Cündiyye* ismiyle kayıtlı bir risale görünmekle birlikte bu nüshaya ulaşamadığı için bu eserin aynı eser olup olmadığı bilinmemektedir.²⁶ Bunlardan B, S ve T nüshaları tertip ve içerik bakımından tamdır. Uppsala nüshası elde edilemediği için incelenemese de bu yazmanın katalog bilgilerinden, B, S ve T nüshaları ile benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır.²⁷ BO nüshası ise ilk faslın sadece 5 nasihatini içeren muhtasar bir istinsaktır.

Risâle-i Cündiyye, klasik metinler mukaddimesinde gördüğümüz hamdele, salvele ile tevhid, münacat ve na't bölümlerini içermemektedir. Ayrıca birine sunulmak amacıyla telif edilen eserlerin mukaddimelerinde görülen methiye ve sebep-i telif bölümleri bulunmamaktadır. Klasik telif geleneğine tam uymayan tarzda mukaddime, sebep-i telif ve hâtime bölümleri bulunmayan ve sadece besmele ile iktifa edilerek konuya geçilen bu risâlenin tertip açısından tam olduğu anlaşılan nüshaları, esas alınan

²⁵ Beyazıt Veliyyüddin Efendi 1975: 1^b-48^b. (B); Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Orhan 692/14 [ist. 970/1562-63]: 129^b-138^b. (BO); Süleymaniye Hacı Mahmud Efendi 2060: 1^b-47^a. (S); Uppsala O St. 119 Tg. 77 [ist. 989/1581]: 1^b-52^b. (U); Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi III. Ahmed Kitaplığı 1708:36^b-73^b. (T).

²⁶ Kahire Hidiv Kütüphanesi (Mısır) Türkçe Yazmalar 8607/3.

²⁷ Uppsala Üniversitesi Farsça Eserler kataloğunda anonim olarak geçen 989/1581 tarihli bu nüsha, "*faşl-ı evvel fî'n-neşâyihü'l-Cündiyye bu faşl leşkere müte'allik naşihatleri beyân edüp*" şeklinde başlamaktadır.

Ali Muhaddis, A Concise Catalogue of the Persian Manuscripts in Uppsala University Library, Uppsala Universitet, Sweden Uppsala 2013, XLVII, 116.

metnin bir derleme olma ihtimalini akla getirmektedir. Ancak "li-müellif, li-müellifi'l-fakîr" başlıklı mahlas bulunmayan manzumeler, risalenin meçhul bir şairin kaleminden çıktığını göstermektedir. Eser boyunca konuyla ilgili hadis ve kıssalara yer verilmektedir. Risale sade bir nesirle yazılmış olup meçhul müellifin kaleminden birçok şiir bulunmaktadır.

Vusûlî'nin Nesâ-yih-i Cündiyye'si

Vusûlî'nin risalesi; yukarıda bahsi geçen eserin "nesâ-yih-i cündiyye" başlıklı ilk faslına uzun bir mukaddime ve kısa bir hâtıme eklenerek oluşturulmuş mürettep formudur. Nitekim bu husus Vusûlî'nin risalesinin *İbtidâ-yı Kelam* başlıklı bölümde; " 'Asker-i zafer-rehber e müte'allik hüküm ü mevâ'izi ve 'iber ü neşâ-yih-i müstemil **Risâle-i Cündiyye** nâm bir risâleyi tahrîr ü itmâm ve tertîb-i mukaddemât-ile taştîr ve ihtitâm edüp..." (vr. 16^a-16^b) şeklinde vurgulanmaktadır. Ardından eserini *Nesâ-yih-i Cündiyye* olarak adlandırdığını " 'ilm-i 'âlem-ârâ ve zamîr-i müşkil-güşâlarına hafî vü nihân buyurılmaya ki bu risâle-i şerîfe **Neşâ-yih-i Cündiyye** ile müsemmâdur" (vr. 17^a-17^b) cümlesiyle ifade etmektedir.

Risalenin mukaddime ve hâtıme bölümleri tamamıyla şairin kendi telifidir. Konunun işlendiği asıl kısımda ise Vusûlî, *Risâle-i Cündiyye*'den bazı bölümleri aynıyle aktarmış bazı bölümleri ise muhtelif tasarruflarla kaydetmiştir. İçeriklerinin kıyaslandığı tabloda (bkz. Tablo 1) görüleceği üzere Vusûlî eserini tertip ederken bazı bölüm ve hikâyeleri eserine dâhil etmemiş, ayrıca yeni bir bölüm ve hikâye de eklememiştir. Vusûlî, risalede Sa'dî-i Şîrâzî, Nizâmî-i Gencevî ve İbnü'r-Rûmî gibi şairlerin manzumelerini muhafaza ederken meçhul müellife ait olduğu tahmin edilen şiirlerin neredeyse tümünü kendi eserinin haricinde tutmuştur.

Tasarruf olarak yorumlanacak kısımlara *Risâle-i Cündiyye*'deki dört nasihatın (5, 6, 7, 8) içeriği, Vusûlî'nin *Nesâ-yih-i Cündiyye*'sinin 5. nasihatinde (36^b) özet olarak yer alması ve bazı hikâyelerin eserin haricinde bırakılması örnek gösterilebilir. Makalenin bu bölümünde; *Nesâ-yih-i Cündiyye* ile müellifi meçhul *Risâle-i Cündiyye*'nin benzer ve ayrışan yönlerini görmek amacıyla önce içerikleri kıyaslanacak (bkz. Tablo 1), ardından dil ve üslup farkını gösteren kısa bölümler paylaşılacaktır (bkz. Tablo 2).

[Tablo 1.] Müellifi meçhul *Risâle-i Cündiyye* ile Vusûlî'nin *Nesâ-yih-i Cündiyye*'sinin İçerik Mukayesesi

Müellifi Meçhul Risaledeki Bölümler	B	BO	S	T	Vusûlî'nin Nesâyih-i Cüندیyye'si
<i>Fasl-ı Evvel fi'n- Nesâyih-i'l-Cüندیyye</i>	x	x	1 ^b	36 ^b	x
1. <i>Nesâyih-i Cüندیyye</i> Ketm-i sır (sır saklamak) hakkında	1 ^b	129 ^b	1 ^b	36 ^b	17 ^b
Hikâyet: Hz. Osman'ın vasiyeti	4 ^b	x	4 ^a	38 ^b	22 ^a
Hikâyet: Muâviye'nin Osman b. Uyeyne'ye sır vermesi	5 ^a	x	4 ^b	39 ^a	22 ^b
Hikâyet: Hz. Abbas'ın oğluna vasiyeti	9 ^b	133 ^a	9 ^a	42 ^b	26 ^a
2. <i>Nesâyih-i Cüندیyye</i> Padişahın emrine itaat etmek ve rehberliğine sadakat göstermek hakkında	11 ^b	x	11 ^a	44 ^a	26 ^b
Hikâyet: Çarşnığirin padişahın üzerine yemek dökmesi hakkında	12 ^a	x	11 ^b	44 ^b	27 ^a
Hikâyet: Gemi seferi yapan dervişin denize düşmesi hakkında	14 ^a	x	13 ^b	46 ^b	x
Hikâyet: Zikrullah ile meşgul olan bir dervişin vefatı hakkında	14 ^b	x	13 ^b	46 ^b	x
3. <i>Nesâyih-i Cüندیyye</i> Bezl-i mâl (ihsan ve lütuf) hakkında	15 ^a	134 ^a	14 ^a	47 ^a	29 ^a
Hikâyet: Haccâc b. Yûsuf'un bir bedevinin katlini istemesi hakkında	18 ^a	x	17 ^a	49 ^b	29 ^b

Hikâyet: Yemen padişahının kızına âşık olan akrabası hakkında	19 ^b	x	18 ^b	50 ^b	x
Hikâyet: Sûfiyeden bir taifenin zındıklıkla suçlanması hakkında	21 ^a	x	20 ^a	51 ^b	x
Hikâyet: Mısır'da bir mescidin yanması hakkında	22 ^a	x	21 ^a	52 ^b	x
4. <i>Nesâiyih-i Cündiyyeden Biri</i> Takva, taat, salah ve ibadet hakkında	23 ^b	x	22 ^b	53 ^b	32 ^a
Hikâyet: İki komşu ülkenin zalim ve âdil padişahlarının siyaseti hakkında	26 ^a	x	25 ^a	55 ^b	34 ^a
Abdullâh b. Şerîh'ten bir rivâyet	29 ^a	137 ^a	28 ^b	58 ^a	36 ^a
5. <i>Nesâiyih-i Cündiyye</i> Komutanın askerini tehlikelerden korumak için her birini tanıması ve kararında sebatkâr olması hakkında	31 ^a	x	30 ^a	59 ^b	36 ^b
Hikâyet: Her askerini tanıyıp işi ehline veren komutan hakkında	31 ^b	x	30 ^b	60 ^a	36 ^b
Hikâyet: İsrâiloğullarının Allah'a rıza ve gazabını nasıl bileceklerini sormaları hakkında	33 ^a	x	32 ^a	61 ^a	x
Hikâyet: Mevlânâ Tusî'nin talebelerinden birinin zamanın şeyhlerinden birini zemetmesi hakkında	33 ^b	x	32 ^b	61 ^b	x

6. <i>Nesâ-yih-i Cündiyye</i> Komutanın halkını tanıyan ve fesattan uzak duran biri olması hakkında	34 ^a	x	33 ^a	62 ^a	36 ^b
Hikâyet: Şâpûr Zül'eknâf'ın Rum diyarına sefere çıkması hakkında	34 ^b	x	33 ^b	62 ^a	37 ^b
7. <i>Nesâ-yih-i Cündiyye</i> Uluemr'in çevresindekilerin âlim, âkil, kâmil ve tecrübeli kimseler olması hakkında	35 ^a	x	34 ^b	63 ^a	38 ^b
8. <i>Nesâ-yih-i Cündiyye</i> Sabır hakkında	36 ^b	137 ^b	36 ^a	63 ^b	39 ^a
Hikâyet: Sultan Murad Han'ın Kosova Meydan Muharebesi hakkında	38 ^a	x	37 ^a	64 ^b	39 ^b
<i>Fasl-ı Sâni</i> Ed'iyye-i Me'sûre	40 ^a	X	40 ^a	66 ^b	x
<i>Fasl-ı Sâlis</i> Ta'âbi-i Harbiyye	43 ^a	x	43 ^a	69 ^a	x
Hikâyet: İskender-i Zülkarneyn'in büyük saltanatının sırrı hakkında	44 ^b	x	44 ^b	69 ^b	x
Hikâyet: Mervan b. Muhammed'in akıbeti hakkında	44 ^b	x	44 ^b	70 ^a	x
Hikâyet: Mağrip'te bir keşişin vefk ve tılsımla İslam ordularına galebe çalması hakkında	46 ^a	x	46 ^a	71 ^b	x

İki eserin dili her ne kadar birbirine benzese de *Risâle-i Cündiyye* konuşma diline daha yakıncın Vusûlî'nin *Nesâ-yih-i Cündiyye*'si süslü nesir özelliği göstermektedir. *Nesâ-yih-i Cündiyye*, Sultan II. Selim'e sunulmak gayesiyle yazıldığından, nasihatler nispeten sanatkârane bir dille ifade

edilmiştir. *Risâle-i Cündiyye* ile *Vusûlî'nin Nesâyihi-i Cündiyye'sinin* dil ve üslup özelliklerini göstermek amacıyla aşağıdaki tabloda; *Vusûlî'nin* aynı tarzda alıntıladığı mensur bölümler, yeniden kurguladığı manzumeler ve mensurken nazma çektiği kısımlardan birkaç örnek sunulacaktır.

[**Tablo 2.**] Müellifi meçhul *Risâle-i Cündiyye* ile *Vusûlî'nin Nesâyihi-i Cündiyye'sinin* Dil ve Üslup Mukayesesi

Müellifi Meçhul <i>Risâle-i Cündiyye</i>	<i>Vusûlî'nin Nesâyihi-i Cündiyye'si</i>
<i>Birebir alınan bölümler</i>	
<p>Bu nesâyihi-i cündiyyeden biri ketm-i sırdur. Vaqtâ kim erbâb-ı dîn ü düvel bu ketm-i sır gâyet mühimm ve enfa' olup zarüret olmayınca keşfi aķbeh ve eşna' oldı ise takdimi evlâ görüldi. (B 1^b, BO 139^b, S 1^b, T 36^b)</p>	<p>Nesâyihi-i cündiyyenüñ a'zamı ve herkese elzemi ketm-i sırdur. Erbâb-ı dîn ü düvel belki cümle milel sırrını i'lan ve mâfî'z-zamîrini izhâr u 'ayân eylememegi nefsine enfa' ve şüyü'nu eşna' bilmese benî-Âdemden ma'dûd olmaz. (17^b)</p>
<p>Neşâyihi-i cündiyyeden biri daħı taķvâ vü tã'at u şalâh u 'ibâdetdür ki cemî'-i erbâb-ı a'lâ deyn ü farz-ı 'ayndur ve nêydügi kütüb-i mu'tebere de tefâşîl-ile ma'lûm ve muķarrer ve meşûr ve muķarrerdür ve andan ziyâde erbâb-ı 'izz ü câhuñ ve muķarribân-ı ģazret-i pādşahuñ maĥşûş-ı tã'atları vardur. Biri budur ki zu'efâ-yı ümmetden ve fuķarâ-i memleketden pādşâh</p>	<p>Neşâyihi-i cündiyyenüñ biri daħı taķvâ vü tã'at ve şalâh ü 'ibâdet beyânındadır. Ĥavâşş-ı sultân ve muķarrebân-ı şâh-ı âlî-şân olanlara elzem ü ehemm ve her nesneden aķdem oldur ki fuķarâ vü zu'efâ vü 'ämme-i re'âyâ vü berâyâdan Beyt:</p> <p>Ķaldum ayaķda tut elümi dest-gîrüm ol Tâ dest-gîrüm ola senüm Ĥalîķ-ı cihân</p>

<p>huzürında hâceti bitmez ve ‘arzına kudreti yetmez kişilere dest-gîr olup ‘arz-ı hâl ve mümkün oldukça taḥṣîl-i murâd u me’âl edivereler. (B 23^b, S 22^b, T 53^b)</p>	<p>Nesr: Déyenleriñ ârzü ve heveslerine feryâd-res olalar. (32^{a-b})</p>
<p>Şâpür Zü’l-eknâf dahı cevâbında Sikender-ḥaşletinden tecâvüz ü ziyâde etmedüm. Sebeb oldur dedü. Evvel bu ki emr ü neyhde hezl etmedüm. Şânî bu kim va’de vü va’ide ḥulf etmedüm. Şâliş bu kim ehl-i kifâyeti ve şâhib-i ḳanâ’ati vâlî etdüm. Râbi’ bu kim ğınâ üzerine oldum hevâ üzerine olmadum. Hâmîs bu kim ḳarḳı edeb için etdüm. Ğazab için etmedüm. Sâdis bu kim ḳırup ra’iyyete meveddet ve muḥabbet ilḳâ etdüm. Sâbi’ bu kim ḳuvveti ta’mîm etdüm. Şâmin bu kim fuzûlî ve bî-edebi men’ ü te’dîb etdüm. (B 34^b, S 34^a, T 62^b)</p>	<p>... Melik-i Rûm Zü’l-eknâfdan tazarru’-ı firâvân-ile istinbâ’ ve istibyân eyledükde cevâbında buyurdılar ki <i>emr ü nehyde hezli ihtiyâr ve va’d u va’ide ḥulf ile iştihâr bulmadum. ḳanâ’ati dâ’imâ pîşe vü kâr ediniüp ḥarîs ü bî-’âr olmayanı vâlî etdüm. Şerr ü şür u şeğab ve lehv [ü] hevâ vü ḳarab üzerine olmadum. Siyâsetümi intikâm için etmeyüp mücib-i ’ibret ve ḥalka naşîhat için etdüm ve ḳulüb-ı re’âyâya toḥm-ı muḥabbet ve bezr-i meveddet ilḳâ edüüp ḳuvveti ta’mîm ’uḳalâyı ta’zîm ve süfehâyı redd ve bâb-ı mecâliseyi anlarıñ üzerine sedd eyledüm. (37^b-38^a)</i></p>
<p style="text-align: center;"><i>Yeniden yorumlanan manzumelere örnek</i></p>	

Tercüme li-mü'ellife	Kıt'a
<p>Ra' iyyet süri koyın şāh çübān 'Adū kurd u sipāhīler nigh-bān</p> <p>Koyın ol vaqt şaklanur ki çübān Köpeklerin éde dā'im hīrāsān</p> <p>V'eger köpek koyun yérse nihānī Dağı artuğ olur kurdan ziyānı</p> <p>Ağaclar çünkü şovukdan kıriya Kaçan bir çiçek-ile yaz yürkiye</p> <p>Ne deñlü 'adl éderse pādşāhī Degül nāfi' çü zulm éde sipāhı</p> <p>Şehūñ 'adli şu vaqtin kāmīl olur K'eşirradan ra' iyyet sālīm olur (B 26^a, S 25^a, T 56^a)</p>	<p>Çerā-gāh-ı zemīn içre olupdur Ra' iyyet gūsfend u şāh çübān</p> <p>Hīrāset etmege gerek 'adūdan Sipāh anlara olmuşdur nigh-bān</p> <p>Ġanem laħmun Ġanīmet bilse segler Olurlar gürg-i ħūn-rīz-ile yeksān</p> <p>Sipāhuñ zulmini def' étmeyince Şehūñ 'adliyle nef' a yoğdur imkān</p> <p>Eşirradan ra' iyyet olsa hoş-dil Éder ħāşıl kemāl-ı 'adli sultān (34^b- 35^a)</p>
<i>Mensurken nazma çekilen bölümlere örnek</i>	
<p>... üç nesneden ġāfil olmayasın ve ĥāṭıruñdan zā'il kılmayasın. Bir bu ki sırrını fāş étmeyesin. İkinci bu ki yalan söylemeyesin. Zīrā ki kızb cemī' edyān u milelde ĥārāmdur ve dēnilmişdür ki "المَيْنُ سَيْنٌ" ya'nī kızb ġāyet 'aybdur. Üçüncü bu ki kimse ĥuzūrında ġıybet étmeyesin. Zirā ki "الْمَيْمَةُ فَبِيحَةٌ وَإِنْ كَانَتْ صَاحِبَةً" ya'nī kıvcılık kabīhdür egerçi</p>	<p>... üç nesneden ġāfil olmayup ĥāṭıruñdan zā'il kılmayasın. Nazm: Biri budur kim eger giderse baş Sırrını ketm eyle zinhār étme fāş</p> <p>Oldur ikincisi kim étme dürüğ Kızb-içün yoğdur cihānda ĥiç fūrüğ</p> <p>Şāliş oldur cūr'et étme ġıybet Cānı cānum atma çāh-ı miħnete (26^{a-b})</p>

şahîh ise dahı. (B 9 ^b , BO 133 ^b , S 9 ^a , T 43 ^a)	
--	--

N ü s h a T a v s i f i

Eserin bilinen tek nüshası İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi 229'da yer almaktadır. Son derece iyi muhafaza edilmiş nüshanın zahriyesinde; eseri tanımlamak amacıyla sonradan yazıldığı anlaşılan *Cihâd-nâme*, *Risâle-i Cündiyye* ve *Vusûlî Mehmed Efendi (Hubbî Mollası)* kaydı; kütüphane mührü ve kayıtları ile demirbaş numarası yazılıdır. Ayrıca silik bir istihsab kaydı ile iki okunaksız mühür bulunmaktadır.

Miklepli kırmızı bir deri cilt içerisindedir. 213x125 (126x62) mm ebabında, yeşil çerçeve ve çiçek desenli bir serlevha ile başlayan nüsha 42 varak, 9 satırdan oluşmaktadır.²⁸ Altın renkli cetvelle çevrelenmiş bu risaledeki manzumeler yer yer çift sütuna kaydedilmekle beraber genel itibarıyla tek sütundan oluşan metin talik hatla kaleme alınmıştır. Başlıklar lacivert²⁹ ve altın yaldızlı, metin ise siyah mürekkeple yazılmıştır. Ferağ kaydı yer almayan eserde, müstensihe ve istinsah tarihine dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

T ü r , Ş e k i l v e Ü s l u p Ö z e l l i k l e r i

Sefere çıkan komutan ve askerlere öğüt vermek amacıyla kaleme alınan *Nesâyih-i Cündiyye*'nin türü nasihatnamedir. Fakat bazı nasihatlerin sultan, komutan ve yöneticilere yönelik olması eserin aynı zamanda siyasetname türü içinde değerlendirilmesine imkân tanımaktadır. Ağırıklı olarak mensur şekilde yazılan risalede bölümler arası geçişi sağlamak ve yeknesaklığı kırmak amacıyla sık sık konuya uygun manzumelere yer verilmiştir. Nasihatnamelerde hüküm ve öğütlerin ayet, hadis ve kelâm-ı kibarlar ile temellendirilmesi bilinen bir üslup özelliği olup *Nesâyih-i Cündiyye*'de de sık sık kullanılmıştır. Bunun yanı sıra risaledeki hadislerin râvileriyle nakledilmesi müellifin ilmi dikkatini göstermektedir. Ayrıca bazı

²⁸ Necdet Öztürk, "İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesindeki Tarih Yazmaları", 131.

²⁹ Lacivert mürekkepli başlıkların bulunduğu varaklar: 16^a, 18^b, 19^a, 25^a, 26^b, 29^a, 31^b, 32^{a-b}, 34^{a-b}, 35^a, 36^b.

nasihatlerden sonra *hikâyet* başlığı altında konuya uygun ibretli kıssalar nakledilmektedir.

Şekil bakımından manzum ve mensur karışık tarzda kaleme alınan ve genel itibariyle bir veya birkaç beyitlik manzumeler bulunan risalede, tebrik ve dua maksadıyla Sultan II. Selim'e bir terciibend (7 bent) ve 1 kaside (32 beyit) şeklinde hacimli manzumeler yer almaktadır. Bu manzumelerle birlikte risalede; Türkçe 92 beyit, 8 bent³⁰; Arapça 12 beyit; Farsça 4 beyit ve 1 mısra bulunmaktadır.

Manzumelerde, oldukça akıcı ve anlaşılır bir Türkçe kullanılırken mensur kısımlarda, Arapça ve Farsça uzun terkiplerden oluşan secili ve nispeten süslü bir nesir dili karşımıza çıkmaktadır.

M u h t e v a

Eser; besmele, hamdele, münacat, tevhid ve na't bölümlerinin ardından Sultan II. Selim'in methini içeren bir mukaddime ile başlar. "İbtidâ-yı Kelam" başlığı ile sebep-i telif hususuna değinen Vusûlî, eserini *Nesâyih-i Cündiyye* olarak adlandırdığını belirterek nasihatler bölümüne giriş yapmaktadır. Nasihatlerin bazısı -sonradan yazıldığı anlaşılan- "nesâyih-i cündiyye" başlıkları³¹ ile vurgulanırken bazısı başlıksız bir surette yer almaktadır. Bu kısımda işlenen konular şunlardır:

Sırrı saklamak hakkında (17^b-26^b); padişahın emrine itaat etmek ve rehberliğine sadakat göstermek hakkında (26^b-29^a); ihsan, kerem, lütuf ve himmetler hakkında (29^a-32^a); takva, taat, salah ve ibadet hakkında (32^a-36^b); komutanın askerini tehlikelerden korumak için her birini tanuması ve kararında sebatkâr olması hakkında (36^b); Komutanın halkını tanıyan ve fesattan uzak duran biri olması hakkında (36^b-38^b); Uluemr'in çevresindekilerin âlim, âkil, kâmil ve tecrübeli kimseler olması hakkında (38^b-39^a); Sabır hakkında (39^a-42^a).

Nesâyih-i Cündiyye, kısa bir dua ve hâtime bölümüyle son bulmaktadır.

³⁰ 1 Terciibend (7 bent/8 mısralık), 1 kaside (32 beyit), 1 rubai ve farklı nazım şekillerinde yazılmış 60 beyit bulunmaktadır.

³¹ *Nesâyih-i Cündiyye* başlığı bulunan varaklar: 26^b, 29^a, 32^a, 36^b.

Mukaddime

[Besmele ve Hamdele] (1^b-4^a)

Besmele manzumesiyle başlayan risalede, “Levlâke levlâk” hadisi ile kâinatın nûr-ı nebî hürmetine yaratılması, “Ahsen-i takvim” (Tîn 95/4) ayetiyle insan ve diğer varlıkların yaratılışı ve insanın akıl ve konuşma ile diğer varlıklardan ayrılması, Allah’ın ruh ve bedenleri karşılıksız nimetlendirmesi, nurunun göğü tecellisinin ise yeryüzünü doldurması, dağları yeryüzünde kıyamete dek kalacak direkler olarak yaratması gibi konular işlenmektedir. Bu bölüm, Hakk’ın vasıflarının en açık delilinin Hz. Peygamber’in hadislerinin olduğu bahsiyle son bulur. Akabinde ise na’ta geçileceğini ifade eden mesnevi tarzında 5 beyitlik bir girizgâh bulunmaktadır.

Na’t-ı Hâce-i Kâ’inât (Salvele) (4^a-7^a)

Hâtemü’l-enbiya olan Hz. Peygamber’in şefaatinin makbul, kadrinin yüce, peygamberlik nurunun cemalinde aşikâr olması gibi vasıflarından bahsedilmekte ve onun Kur’an’ın emirlerini bildirdiği ve nefsinin arzusuyla konuşmadığı ayetlerle (Necm 53/3-4) delillendirilmektedir. Miraç emriyle (İsra 17/1) ihsan vesilesi olan Hz. Peygamber’in en güzel ahlak sahibi olduğu ifade edilir. Vusûlî, Hz. Peygamber methinde bir na’t ve al ü ahabına salat u selamdan sonra çâr-yâr-ı güzûnin isimlerini zikredip onlara dua ile bu bölümü tamamlar.

[Methiyye] (7^b-16^a)

Girizgâh kabilinden Farsça bir matla ile devrin padişahı Sultan II. Selim methine geçiş yapılır. Efsanevi hükümdarlardan Cem, İskender, Dârâ ve Keykubad’a benzetilen II Selim; adalet, insaf, akıl, cesaret, tedbir, marifet ve fazilet sahibi oluşuyla methedilir. “Allah’tan bir yardım ve yakın bir fetih (Mekke’nin fethi) (var). (Ey Muhammed!) Mü’minleri müjdele!” (Saff 61/13) ve “...Mü’minlere yardım etmek ise üzerimizde bir haktr.” (Rum 30/47) ayetlerinin onda tecelli ettiği ve devrinde bidat, dalalet ve yalanın ortadan kalktığı ifade edilir. Dertlilere sığınak olan Sultan II. Selim Allah’ın yeryüzündeki halifesi ve cihan padişahıdır, yeryüzündeki büyük hakanlar ise onun hizmetkârıdır. Devleti faziletlilerle, ordusu da kıymetli emirlerle donatılmıştır.

Vusûlî, Sultan II. Selim’in savaşa niyetlenmesi üzerine, seferi tebrik ve padişaha dua kastıyla bir terciibend ve kaside kaleme aldığından bahseder.

Ardından Sultan II. Selim'in ömrünün uzun, seferinin kutlu ve talihinin yâr olması için dua ile bu faslı hitama erdirerek şiirlere geçer. Bu bölümde dua içerikli bir tuyuş, vasıta beyti "*Eyledüñ 'azm-i sefer lutf-ı Hudâ yâruñ ola / Himmet-i ehl-i nazâr kâfile-sâlâruñ ola*" olan 7 bentlik bir terciibend ve 32 beyitlik bir kaside bulunmaktadır.

İbtidâ-yı Kelâm (16^a-17^b)

Asıl konuya geçildiğini ifade eden bu başlık altında öncelikle sebep-i telif yer almaktadır. Vusûlî, zafer vesilesi olan askerlerle ilgili hüküm, öğüt, ibret ve nasihatleri içeren Risâle-i Cündiyye adlı bir risaleyi yeniden yazıp mukaddime ve hâtime ekleyerek tamamladığını ve padişaha hediye ederek bu eser vesilesiyle emellerine ulaşmak (mansıp elde etmek) amacıyla olduğunu ifade etmektedir. Ardından kendi tertip ettiği bu risaleye *Nesâyih-i Cündiyye* adını verdiğini ve Allah yolunda savaşan askerle ilgili ibretli hikâyeleri beyan ettiğini zikrederek asıl konuya geçiş yapar.

1. [Nesâyih-i Cündiyye]: Ketm-i Sır (Sırrı Saklamak) (17^b-23^b)

Asker nasihatlerinden en önemlisi ve herkese lazım olanı sır saklamak olduğundan sır saklamanın faziletleri ile sırrı faş etmekteki çirkinlikler hepsinden önce anlatılmıştır. Bu bölümde Hz. Peygamber ve Hz. Ali'nin sır saklamakla ilgili sözleri zikredilerek Hz. Yusuf'un babası Hz. Yakub'un uyarısına rağmen rüyasını (sırrını) anlatması ve bu yüzden kardeşlerinden gördüğü zulüm anlatılır. Hz. Peygamber'in bir işe niyetlendiğinde kimseye söylemediği, sadece halifeler ve ashab-ı kiram ile istişare edeceği zaman konuştuğu; sahabelere sır saklamanın yarattığı ve böylelikle Allah'ın inayetine nail olacakları ifade edilir.

Sır saklamak ve malı korumak zor, hukuka riayet etmek ise sıkıntılıdır. Nice hata ve günah barındıran sırrı saklamak insana şeref verir. Düşmandan gizlenen sırrın, dostu -bir gün düşman olma ihtimaliyle- söylenmemesi gerektiğinden bahsedilir. Sonrasında sır saklamanın önemine dair Hz. Osman'ın Abdurrahman bin Avf ile ilgili vasiyeti ve Muaviye ile Osman bin Uyeyne arasındaki sır ile ilgili iki kıssa yer alır. Meşveret emrinin (Âl-i İmran 2/159) nazil olmasıyla birlikte herkesin istişare ile memur olduğundan ve seçkin kimselerle meşveret edip âkil kimselerle bir arada bulunmak gerektiğinden bahsedilen bu bölüm, Hz. Peygamber'in amcası Hz. Abbas'ın oğluna vasiyet ettiği sır, yalan ve gıybet hakkındaki öğüt ile son bulur.

2. **Nesâyih-i Cündiyye:** Padişahın emrine itaat etmek ve rehberliğine sadakat göstermek hakkında (26^b-29^a)

Nesâyih-i Cündiyye başlığı ile başlayan bu bölüm padişahın emirlerine itaat, önderlik ve rehberliğine sadakat göstermek hakkındadır. Komutan, vezir ve bütün halkın İslam padişahının ırz ve vakarını aziz tutmakla memur olduğu ve Allah rızasını böylelikle kazanabilecekleri ifade edilir. Bu bölümde "hikâyet" başlığı ile bir aşçının padişahın üzerine yemek dökmesi üzerine padişahın gazaba gelerek aşçının idamına ferman vermesi ve meclisteki âkilerden birinin padişahın izzetini korumak için buna engel olması hakkındaki bir kıssa yer almaktadır.

3. **Nesâyih-i Cündiyye:** Bezl-i mâl (ihşan ve lütuf) hakkında (29^a-32^a)

Cömertliğin yaratılıştan gelen güzel bir haslet olduğu ve dostları ihya edip düşmanları hasetle kahrettiğinden bahsedilen bu bölümde, zalimliğiyle tanınan Haccâc bin Yûsuf'un borcunu zamanında ödemeyen birinin ölümüne ferman vermesi ve bunun üzerine Abdülkerim adlı cömert bir zatın kefil olarak borçlunun hayatını kurtarmasını konu edinen bir kıssa yer almaktadır.

4. **Nesâyih-i Cündiyye:** Takva, taat, salah ve ibadet hakkında (32^a-36^b)

Seçkin kimselerin fakir ve zayıfların imdadına yetişmesi gerektiği, mahlukata hizmet makamında bulunmanın saadetin kendisi ve nafîle ibadetten bin derece daha hayırlı olduğu, 'İnsanlar yöneticilerinin dini üzerinedir' hükmünce padişahların şükür ve ibadetinin diğerlerinden daha fazla olması gerektiği, padişahların âdil ve insafî olup zulüm ve sapkınlıktan sakınmalarının vacip olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca halkın padişahın emirlerine uyması, padişahların da himayesindeki halkı siyasetle muhafaza etmeleri gerektiğinden bahsedilir.

"Hikâyet" başlığıyla memleketi mamur, halkı nimet ve bolluk içerisindeki zalim padişah ile ülkesi harap, halkı ise yoksulluk içerisindeki âdil padişahın hikâyesi anlatılır. Ayrıca ayet ve hadis iktibaslarıyla Allah'ın rahmet ve mağfiretinden bahsedilen bu bölümde; af, ihşan, lütuf ve keremle viran kalpleri abad eylemenin insanda Allah'ın fiiline benzer eylem olduğu zikredilir. Bu bölümde son olarak Abdullah bin Şerih'ten; İsrailoğullarından bir padişahın gazaba gelip sakinleştiği vakitlerde meclisindeki bir bilginin;

merhametli olması, Allah'ın hükmüyle hükmetmesi ve ahireti hatırlatması ile ilgili tutumunu içeren bir rivayet yer almaktadır.

5. **Nesâyih-i Cündiyye:** Komutanın askerini tehlikelerden korumak için her birini tanınması ve kararında sebatkâr olması hakkında (36^b-37^a)

Askerlerin her yönünü tanımının ve başarılı oldukları hizmette istihdam ederek korumanın komutanın vazifelerinden olduğu kısaca anlatılır.

6. **[Nesâyih-i Cündiyye]:** Komutanın halkını tanıyan ve fesattan uzak duran biri olması hakkında (36^b-38^b)

Komutan ordusunun durumundan haberdar olmalı ve düşman helâk olana kadar kibir ve gururdan sakınmalıdır. Bu bölümde Şâpûr Zü'l-eknâf'ın Rum diyarına gazaya çıkıp zafer kazanması üzerine Rum emiri ile aralarında geçen sohbeti içeren bir kısaca yer almaktadır.

7. **[Nesâyih-i Cündiyye]:** Uluemr'in çevresindekilerin âlim, âkil, kâmil ve tecrübeli kimseler olması hakkında (38^b-39^a)

Yöneticilerin nedim ve sohbet arkadaşlarının tecrübeli, işbilir, ilim sahibi ve olgun kimseler olması gerektiğinden kısaca bahsedilmektedir.

8. **[Nesâyih-i Cündiyye]:** Sabır hakkında (39^a-42^a)

Sabrın makbul olduğundan bahsedilerek padişahların savaşta zafer kazanmak için sabırlı ve kararlı olmaları gerektiği dile getirilir. Ardından "hikâyet" başlığıyla Sultan I. Murad Han'ın I. Kosova Muharebesi'ndeki sabrı ve cesaretle zafer kazanması anlatılır.

Bilginlerin ihtiyatlı davranarak bu nasihatlere kulak vermesi, padişah ve askerinin de Allah'a sığınarak zikredilen dualara devam etmesi gerektiğinden bahsedilir. Ardından Hz. Ali'nin Bedir savaşında Hz. Peygamber'in '*Ey Hayy ve Kayyum olan Allah'ım, rahmetinden imdat diliyorum*'³² dua rivayeti ile Hz. Enes'in Hz. Peygamber'in gazaya niyetlendiğinde "*Allah'ım, gücüm kuvvetim, gözüüm sensin. Senin sayende güçlüyüm, senin sayende savletim var, senin sayende savaşabiliyorum*"³³ şeklindeki dua rivayetine yer vermektedir.

³² Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1990, I, 689.

³³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXIX, 350.

[Dua ve Hâtıme] (42^{a-b})

Vusûlî, seçkinlerin sözünü naklettiği için faziletli kimselerin; hata ve yanlışlarını görmezden gelmelerini, hatalarına gazap nazarıyla bakmamalarını temenni ederek kıta şeklinde kısa bir dua manzumesiyle eserini tamamlamaktadır.

S o n u ç

Toplumsal aksaklık ve adaba dair devrin komutan, ordu, yönetici ve halkına harpte ve sulhta uyulması gereken usul ve kaideleri hatırlatarak nasihatte bulunmak amacıyla kaleme alınan *Nesâyih-i Cündiyye*, süslü bir nesir diline sahiptir. Eserin asıl bölümünü, daha önce yazılmış *Risâle-i Cündiyye* adlı bir risalenin “nesayih-i cündiyye” başlıklı ilk faslı oluşturmaktadır. Bu bölüm Vusûlî tarafından muhtasar bir surette yeniden yorumlanmıştır. Bahsi geçen *Risâle-i Cündiyye*'nin nüshaları incelendiğinde klasik tertip usulüne uygun bir tarzda telif edilmediği görülmektedir. Vusûlî, mukaddime ve hâtıme bulunmayan bu eseri; mukaddime, na't, methiyye, sebab-i telif ve hâtıme bölümleri ekleyerek mürettep hâle getirmiştir. Dolayısıyla Vusûlî, anonim bir esere telif hüviyeti kazandırmaya çalışmıştır.

XVI. asır âlim ve şairlerinden Vusûlî'nin 1566-1574 (h. 974-982) yılları arasında yazdığı anlaşılan *Nesâyih-i Cündiyye*, II. Selim'e sunulmuştur. Manzum ve mensur tarzda kaleme alınan metinde; farklı nazım şekillerinde 108 beyit, 8 bent ve bir mısra olmak üzere toplam 49 manzume bulunmaktadır.

Vusûlî'nin mansıp elde etmek amacıyla II. Selim'e sunduğu *Nesâyih-i Cündiyye* gerek telif tarzı gerekse muhtevası itibarıyla hem Osmanlı edebiyatının hem de Osmanlı düşünce geleneğinin önemli eserlerinden biridir. Siyasetname ve nasihatname tür özelliklerini içeren bu risale ayet, hadis, kıssa ve manzumeler bakımından zengin bir içeriğe sahiptir. Bu özellikleri dolayısıyla yarı telif bir hüviyete sahip risalenin, Osmanlı edebiyat tarihinde ile tür literatüründe nadir bir örnek olduğunu söylemek mümkündür.

[*Nesâyi h-i Cündiyye*]

[Müfte 'ilün müfte 'ilün fa 'ilün]

[1^b] Bismi'llâhi'r-rahmâni'r-raḥîm
Câmi '-i ma 'nâ-yı Kitâb-ı Kerîm

Fâşıla-i sûre-i Qur'ân-ı Hâḡ
Râdde-i defter ü dîvân-ı Hâḡ

Ḥamd-i bî-inḡitâ vü şükri-i bî-intihâ ol Ḥâlîḡ-ı arz u semâ ḡazretine olsun ki başt-ı bisâḡ-ı zemîn ü zamân be-eşñafu'l-eşḡâl u envâ 'u'l-elvân anuñ irâdet-i lem-yezeliyesine menûḡ devâ'ir-i eflâḡ ber mücib-i ḡavl-i İzed-i [2^a] pāk 'لوما خلقت الافلاك' zuhûr-ı Ḥabîbine ta'lîḡ olup ḡudret-i ezeliyyesine merbûḡdur ve be-ḡükm-i 'الرحمن علم القرآن خلق الانسان' 'icâd-i insânı zât-ı bî-ḡûna şîfât-ı maḡmüdesinden 'add êdüp 'و لقد خلقنا الانسان في احسن تقويم' ḡil'atiyle ta'zîm ve tekrîm êdüp sâ'ir ḡayvanâtdan ser-efrâz u cinsi mâbeynini nuḡḡ-ile faşl ḡılıp mümtâz ḡılmışdur. Maḡlûḡâtına 'add ve maşnû'âtına [2^b] ḡadd yoḡdur. Şaḡrâ-yı ulûhiyyet ü fezâ-yı rubûbiyyetde pây-ı 'uḡûl 'ıḡâl-i ḡayret-ile bend ve naḡcîr-i fikri-i işâbet-pezîre resen-i 'ac u ḡuşûr muḡkem kemend olmuşdur. Nitekim meydân-ı feşâḡatüñ merd-i meydânı ve ḡülzâr-ı belâḡatüñ murḡ-ı ḡoş-elḡânı medḡ-i Bârî 'azze ismuhû ve celle zikruhû 'adem-i ḡudretine i'tirâf ve bâḡ-ı vaşf-ı Ḥâlîḡda ḡävûs-ı ḡab '-ı maḡlûḡ cilve-ger olmak 'adem-i inşâf êdüḡin taḡḡîḡ êdüp 'alâ ḡâze'l-minvâl bu bir ḡaç [3^a] beyti ḡasb-i ḡâl buyurmuşlardır³⁷:

Meşnevi³⁸[*Fe 'ilâtün mefâ 'ilün fe 'ilün*]

³⁴ "Sen olmasaydın kâinatı yaratmazdım." Aclûnî, *Keşfu'l-hafa*, II, 164.

³⁵ "Rahmân; Kur'an-ı öğretti, insanı yarattı." *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Rahman 55/1-3.

³⁶ "Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık." *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Tîn 95/4.

³⁷ Aşağıdaki beyitlerin delaletiyle burada geçen 'Meydân-ı feşâḡatüñ merd-i meydânı ve ḡülzâr-ı belâḡatüñ murḡ-ı ḡoş-elḡâm...' ibareleri Hamdullah Hamdî'yi tarif etmektedir.

³⁸ Bu dört beyitlik mesnevi Hamdullâh Hamdî'nin *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevisinin münacat kısmından alınmıştır (b. 99-102). Hamdullâh Hamdî, *Yûsuf u Züleyhâ; Hamdullah Hamdî'nin Yûsuf u Zelîhâ Mesnevisi (Gramer-Metin-Dizin)*, haz. Mehmet Cihat Üstün, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dr. Tezi, Erzurum 2014, 235.

1. Dedi irfânına éren sâlik
Mâ 'arefnâke haqqâ ma 'rifetik³⁹

'Âkile 'aklı çün 'ikâl oldı
Seni fehm étmesi muhâl oldı
3. Merkeb-i nefse yoqdur ol tākāt
Menzili ola kırbet-i hāzret

Dām-iken cān hümāsına nāsūt
Dānesi ola mı dem-i lāhūt

Neqr: Tavā'if-i eşbāh rahmeti h̄'ânından muğtenem ve letā'if-i ervāh büy-ı gülzār-ı mahabbetden hoş-dem, ni'am-ı lutfı muṭlaq ve ehemmi-ni'meti aylaq, semā maṭla'-ı envārı ve şerā maẓhar-ı ezhārı, ferşinde [3^b] naqş-ı bükalemün 'ayān ve suñ'-ı şanāyi' i nezzāre-i 'uyūn a'yān, kūh-ı bā-şükūhı zemīn-i pür-temkīne 'والجبال اوتادا'⁴⁰ hükmi mücebince veted kılup nazm-ı 'āleme silk-i qārār üzre 'الى يوم القيام'⁴¹ intizām vērüp mümted kılmak başar-ı başireti h̄'āb-ı gāfletden 'ārī ve bāde-i gurūrula mest kılmayan 'aql-ı hüşyārı 'فاعتبروا يا اولى الابصار'⁴² kavlini dilinde tekrār eder ve ol sultān-ı bī-vezīr u pādşāh-ı bī-naẓīr, Hāliq-ı ins ü cān [4^a] ve ferman-dih-i kevn ü mekān vaşfına imkān mertebe-i imtinā da édüğine vāzıh bürhān, mefhüm-ı hadīş-i Seyyid-i Nebī-yi 'Adnāndur 'aleyhi şalavātu'r-rahman.

Meşnevî

[Fe 'ilātün mefā 'ilün fe 'ilün]

1. Dedi maẓhar olan bu inşāya
'Ācizem ben şenāfı ihşāya

Kādir olmayıcaq şenāya resül
Ġayrlar nice bula medhine yol
3. Biz kimüz anı medh ü vaşf édevüz
Rāh-ı medhe ne haddimüz gidevüz

³⁹ "Seni layık olduğun veçhile tanıyamadık." Taberānî, *Mu'cemu'l-Evsat*, II, 44; *Mu'cemu'l-Kebîr*, II, 184; İsmail Hakkı Bursevî, *Ruhu'l-beyân*, Daru'l-Fikr, Beyrut, VI, 62.

⁴⁰ "...dağları da birer kazık yapmadık mı?" *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Nebe' 78/7.

⁴¹ "Kıyamet gününe kadar."

⁴² "... Ey basiret sahipleri, ibret alın." *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Haşr 59/2.

Nice kâdirdür eyleye insân
Ma‘ni-i vaşfa bedî‘i beyân

5. ‘Aczimüzi bilüp hemân her gâh
Deyelüm lâ ilâhe illa’llâh

Na‘t-ı Hâce-i Kâ’inât

[4b] **Neşr:** Vaşfa-i şalavât-ı zâkiyât u tuhf-e taḥiyyât-ı fâ’ihât ol zât-ı mükerrem ü muhterem ve dürr-i deryâ-yı kıdem, ser-nâme-i dîbâce-i vücüd ve şemse-i evvân-ı saḳf-ı cüd, baḫr-i feyzinüñ melek ḳatresi ve mühr-i faẓlınuñ felek zerresi, ḫâk-pâyi iksîr-mişâl ḳulüb-ı münkirîni zer-i îmânla mâlâmâl ḳılmışdur.

Beyt

[Fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]

Büte édüp çeşmümi iksîr-i ḫâk-i râhuña
Eyledüm ‘aynum dehân u zülfüñ-içün bir ‘amel

[5a] Zînet-i ‘abedî 43 cemâl-i cemîlinde hüveyda, zâtı şâfi‘-i müşeffa‘ ve livâ-yı ḳadri erfa‘, ḳarnı ḫayri’l-ḳurûn ve esrâr-ı Ḥudâ dilinde maḫzûn, bülbül-i gülzâr-ı 44 ‘an ḫo ḫo ḫo 45 ve tûṭî-i şeker-ḫây-ı 46 mümtâz-ı enbiyâ, be-nidâ-yı 47 ‘avâtıf-ı faẓîlet-şi‘âr u ‘avârif-i ḫikmet-dişâr, ḳâmet-i dil-ârâ vü ḳad-i ra‘nâsına ḫil‘at-ı [5b] bî-behâne vü behâ olmuşdur ve eşref-i evşâf u ecmel-i aḫlâḳ be-ḳavl-i Ḥakîm-i Ḥallâḳ zâtiyla ḳâ’imdür ve şânında dâ’im olmuşdur.

Beyt

[Fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]

43 “Benden sonra peygamber yoktur.” Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 114, 124, 146, 155, XIII, 340.

44 “O, nefis arzusu ile konuşmaz.” *Kur’an-ı Kerim Meâli*, Necm 53/3.

45 “(Size okuduğu) Kur’an ancak kendisine bildirilen bir vahiydir.” *Kur’an-ı Kerim Meâli*, Necm 53/4.

46 “Şanı yüce Allah, (Muhammed’i) yürüttü...” *Kur’an-ı Kerim Meâli*, İsrâ 17/1.

47 “... kulunu (Muhammed’i) bir gece Mescid-i Haram’dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa’ya (yürüttü)...” *Kur’an-ı Kerim Meâli*, İsrâ 17/1.

Hulkını medh eyleyüp Hayy u 'Alīm
Dedi kim sensin 'alā hul^uķin 'aẓīm⁴⁸

Neşr: Murğ-ı dil vāşifān-ı sebze-zār medhinde hezār mertebe 'āciz ü zārdur ve zebān-ı nesīm-i müşk-bār revāyih-i senāsından dem urmaķda derkenārdur. add-i mevzūnına serv-i sehī bende ve hırām-ı kāmetine [6^a] tūbā-yı cennet efkende, bezm-i *leyle-i isrāya* şahid ve nigīn-i iştifāyı vācid, 'arız-ı cemālī gül-berg-i arī ve hālāvet-i kelāmı ezdi şekeri, cebīn-i ziyā-bīnī şermende kıldı māh-ı enveri ve dendān-ı manzūmı reşki delük delük etdi düreri, rüy-ı şerifī zīnet-i meşāte-i ta'rīfden müstağnī cemāl-i bā-kemālī arāyiş-i tavşīfden ğanī,

Kıt'a

[Fe 'ilātün mefā 'ilün fe 'ilün]

1. Yüz süren kīmyā-yı hākine
Zer-i hāliş olur cihāna deger
- [6^b] Kime bir zerre şalsa pertev-i luţf
Gün gibi başı āsmāna deger
3. Yoķ taḫıyyātı 'ıtrına kıymet
Şalavātı nesīmi cāna deger
Medḫi ḫānından ol şehūñ ḫişşe
Yoķdur aşlā bu nā-tevāna deger
5. Anı medḫ eyleyen Ḥudā olıcaķ
Ġayra söz mi alur baña ne deger

Neşr: Ve āl ü aşḫāb ve etbā' u aḫbābına daḫı düreri taḫıyyāt u ğurer-i teslīmāt be-envā' u't-ta'zīmāt ve eşnāfü'l-tekrīmāt işār u nişār olsun ki 'aḫabī kalnecum bayhem aqnditım aḫnditım⁴⁹ ḫadīs-i şerifī mücebince her biri rehberān-ı rāh-ı dīn ve sālīkān-ı [7^a] mesālīk-i yaķındır, ḫuşuşān çeḫār-yār-ı ḫātem-i nübüvvet ve çār-erkān-ı ḫāne-i arīķat Bū Bekr ü 'Ömer ü 'Oşmān u Ḥayder.

Beyt

[Fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilün]

⁴⁸ "(Sen elbette) yüce bir ahlāk üzeresin." Kur'an-ı Kerim Meālī, Kalem 68/4.

⁴⁹ "Aşabım yıldızlar gibidir, hangisine uysanız doğru yolu bulursunuz." İbn Abdülber, *Camiu beyāni'l-ilm*, II, Daru İbni'l-Cevzi, Suudi Arabistan, 1994, 898.

Dèyelüm nāmını aşhābuñ añup

Rāziya'llāhu te'ālā 'anhūm⁵⁰

Şi'r-i 'Arabī

[Mef'ülü mefā'ülü mefā'ülü fe'ülün]

يا رَبِّ عَلَى رَوْضَتِهِمْ صُنْبٌ سَحَابًا
مِنْ فَائِضِ غَفْرَانِكَ فَضْلًا وَتَوَالًا⁵¹

واجعل لهم الجنة دارًا مع من هم
يُسْقَوْنَ رَجِيئًا وَيَلْقَوْنَ سَلَامًا⁵²

[Methiye]

Maṭla' [7^b]

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

بعد از حمد خدا نعت رسول معتبر
ابتدا کردم بمدح خسرو عالی نظر⁵³

Beyt

[Mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün]

شه فرخ رخ و دارا حشم و جم جام
سکندر در [و] غضنفر فر [و] سلیم خان نام⁵⁴

Dārā-şıfat dārāta mālîk ve Keykübād-mişāl semt-i sa'ādeti sālîk, 'adl ü inşāfa mā'il ve kavî-i ma'kûle kâ'il, şeci' u dilîr ve zevî'l-'uqûl u şāhib-i tedbîr, bihār-ı ma'rifet ü hiyāz-ı fazîlet, nesîm-i 'aqlından heyecân ve büstân-ı 'avārif [8^a] ü 'avâtıfda şemîm naklinden her kişi tâze cân bulmuş-idi. Tevķî'-i refî'-i ⁵⁵نَصْرٌ مِنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ وَبَشِيرٌ الْمُؤْمِنِينَ' ve tuğrā-yı

⁵⁰ "Allah tealâ onlardan razı olsun."

⁵¹ "Ey Rabbim! Fazilet ve hayırları elde etmek üzere onların bahçesine senin bol mağfiretinden yağmur yağdır."

⁵² "Kendilerine içecek verilenler ve barışa nail olanlarla birlikte onların cennetini bir ev yap."

⁵³ "Allah'a hamd ve muteber Hz. Peygamber'e na'tdan sonra yüce nazarlı padişahın övgüsüne başladım."

⁵⁴ "Parlak yüzlü, Dara haşmetli ve Cem kadehli, İskender eşikli, aslan gibi muktedir Selîm Hân adlı padişah!" 2. Mısra vezin bakımından kusurlu görünmektedir.

⁵⁵ "... Allah'tan bir yardım ve yakın bir fetih (Mekke'nin fethi) (var). (Ey Muhammed!) Mü'minleri müjdele!" Kur'an-ı Kerim Meâli, Saff 61/13.

ğarrā-yı 'وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ'⁵⁶ maṭla'-ı ruhsārından bedr-şifat ṭālī', ef'āl-i bida' vü ḍalāl ve aqvāl-i muḥtera' vü sıfāl zamānında merfū' ve evānında medfū' olmuşdı.

Maṭla'

[Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün]

Yok durur devrinde bir şāhib-fesād illā ki mey

[8^b] Sīneden bir kimse āh étmez meger kim ola ney

Neṣr: Nūr-ı 'adliyle 'ālem münevver ve būy-ı luṭfiyla dimāğ-ı felek mu'aṭtar, müstemendāna südde-i seniyye-i sidre-āşārı kible-i ḥacāt ve derdmendāna 'atabe-i 'aliyye-i 'adālet-şi'arı mevzi'-i münacāt, esrār-ı levāmi'-i Sübhānı sultān-ı İslām olmağla çehresinde zāhir ve envār-ı sevātı'-ı Yazdānī meṭālī'-i cebhesinde bāhir, şāh-ı maşriḳ mağrib vilāyetine varur çāpük ulağı ve günbed-i [9^a] devvār zer-beneklü münakkaş otağı selāṭin-i nām-dār-ı āstāne-i āsmān-medārında gulām-ı ḥalḳa be-güş ve ḥavākīn-i refī'ü'l-miḳdār bārgāh-ı gerdün-iḳtidārında ḥüddām-ı ḡāşiyeye ber-düş olmuşlardur. Bisāt-ı devlet-i rüz-efzünü fuzalā-yı fazīlet-perverle ārāste ve pāy-tāht-ı āsmān-pāye-i hümāyünü ümerā-yı leşker-ārā-y-ile pīrāste.

Bejt

[Mefā' ilün mefā' ilün fe' ulün]

Sehā vü 'adl-ile bulmuşdı şöhet

Cihāna şihḫati idi ḡanīmet

[9^b] **Neṣr:** Kaçan ki ol serv-i çemen-i cāh u celāl ve gulbün-i gulşen-i mecd ü iḳbāl, niyyet-i ḡazā ve kaşd-ı rızā-yı Hudā eyleyüp 'azm u ḥazm ile rişte-i tereddüdi kesüp ve ḳadem-i cedelle rikāb-ı 'azimete başup zehāb u iyābda mücerred iḫtimāl-i renc ü 'azāb-ile 'aḳd-i niyyeti fesh ve ḥükm-i 'azīmeti nesh étmeyüp 'ان ذلك لمن عزم الامور'⁵⁷ āyetini ḳalbinden dūr eylemeyüp debdebe-i kūs-ı saṭveti ṫās-ı āsmāna şadā-yı bīm ü ye's ve taṅṫana-i şükūh u şevketi mesāmi'-i cihāniyāna [10^a] ṫanīn-i ru'b u hirās vērüp tehiyye-i esbāb-ı irtiḫāl ve levāzım-ı sefer u intiḳāle vüzerā-yı devlet ü erkān-ı salṫanat iştigāl üzre olıcaḳ bu 'abd-i ḫaḳīr-i keşīrū't-taḳşīr mübārek-bād-ı sefer-i şāh-ı 'ālī-naẓarda dūreri-i du'āy silk-i intizāmda derc ü nüḳūd-ı şenāyı ḫarc

⁵⁶ "... Mü'minlere yardım etmek ise üzerimizde bir haktır." Kur'an-ı Kerim Meâli, Rum 30/47.

⁵⁷ "... işte bu elbette azmedilecek işlerdendir." Kur'an-ı Kerim Meâli, Şûrâ 42/43.

édüp bu tercî'î ĩcād ve bu қаşıdeyi inşād eyledüm. Ümīd-i vaşık u recā-yı şādık budur ki ol Cemīl ü Celīl 'ömrin tavīl seferin mübārek ü meymūn ve tāli'in hüceste vü hümāyūn éde. [10^b]

[Tuyuğ]⁵⁸

[Fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilün]

Ne yere gitseñ ola Hızr nebī rāh-berüñ
 Husrevā eyleye Allāh mübārek seferüñ
 Sensin ol menba'-ı ihsān ki görüp şevketüñi
 Şāh-ı maşnık gözine kuhl edine hāk-i derüñ

Tercî'

[Fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilün]

I.

Niyyetüñ oldı gāzā fetḥ ü zafer kāruñ ola
 Evliyā 'askeri her yerde nigeh-dāruñ ola
 Umaram Hızr nebī reh-ber ü ser-dāruñ ola
 Kāfirüñ kal'aların kal' kıl āşāruñ ola
 Zulmet-i küfri açan rāyet-i zer-kāruñ ola
 Cümle-i dār-ı küfür ḥāşılı tīmāruñ ola
 Eyledüñ 'azm-i sefer luṭf-ı Hudā yāruñ ola [11^a]
 Himmet-i ehl-i nazar kāfile-sālāruñ ola

II.

Çıkarup 'asker-i İslāmı şehā zīnet-ile
 Kam'-ı a'dāya revān ol zafer ü nuşret-ile
 Tu'me-i tīg ola düşmen tağıla nikbet-ile
 Cümle evlādı esīrūñ olalar devlet-ile
 Seyr kıl nice bilādı tolaşup şevket-ile
 Getüre tahtuña Haq yine seni şıḥhat-ile
 Eyledüñ 'azm-i sefer luṭf-ı Hudā yāruñ ola
 Himmet-i ehl-i nazar kāfile-sālāruñ ola

⁵⁸ "Tuyuğ" nazım şekliyle kaleme alınan manzume nüshada "Rubā'î" şeklinde başlıklandırılmıştır.

III.

Medh-i vaşfuñ getürüp bülbül-i gūyā diline
 Derdi budur ki şenā-gūyuñ idügi biline
 Gārete kaçduñı gördükde ‘adūnuñ iline
 Aldı zer āyinelü la’l siper gül eline
 Tağdı tığını hemān şevk-ile süsen beline
 Kāfir iklīmüne sa’y eyle ki şāhā alına [11^b]
 Eyledüñ ‘azm-i sefer luṭf-ı Ḥudā yāruñ ola
 Himmet-i ehl-i nazar kâfile-sālāruñ ola

IV.

‘Asker-i dīnūñ ola cünd-i melek yoldaşı
 Olmaya añā muḳābil kefere ḳallāşı
 Kesilüp ḳal’aları ehlinüñ ey şeh başı
 Yıkılup ḳalmaya taş üzre anuñ bir taşı
 Gülşen-i dehrde gül gibi gülüp sür yaşı
 Pāk éde yollaruñı bād-ı şabā ferrāşı
 Eyledüñ ‘azm-i sefer luṭf-ı Ḥudā yāruñ ola
 Himmet-i ehl-i nazar kâfile-sālāruñ ola

V.

Bir yaluñ yüzlü güzeldür ki bu tığ-i bürrān
 Getürür yüzini anuñ gören ol dem ĩmān
 Tīriñe sīne-i düşmen durur ey şeh ḳalḳan
 Yalmanur dilin uzadup dem-i a’ dāya sinān
 Pāy-ı esbūñde ‘adūnuñ seri olsun ḡaltān
 Bu du’āyı el açup eyle dilā vird-i zebān [12^a]
 Eyledüñ ‘azm-i sefer luṭf-ı Ḥudā yāruñ ola
 Himmet-i ehl-i nazar kâfile-sālāruñ ola

VI.

Her ne semte ki teveccüh éde sulṭān-ı necīb
 Ol yèruñ naşr-ı Ḥudā-y-ıla ola fetḫi ḳarīb
 Emrine rām oluban vére ḫarāc ehl-i şalīb

Dīn-i İslām ola devrinde anuñ şanma ğarīb
 Ceyş-i İslāma apısından olur baş naşīb
 Bu du ‘āyı dilegüm bu ki abül ‘ede Mücīb
 Eyledüñ ‘azm-i sefer luf-ı Hüdā yāruñ ola
 Himmet-i ehl-i nazār āfile-sālāruñ ola

VII.

Gün yüzidür bu cihān içre vèren nūr u ziyā
 Üstimüzden umaruz sāyesin ırmaya Huda [12^b]
 Çeküben tūğ alup ablnı açduda livā
 Ey **Vuşūlī** yüz urup şıd-ıla ıl şāha du ‘ā
 Dè ki yā Rabbi murādı ne ise eyle revā
 Baş açup Hāa niyāz-ile dèsun bay u gedā
 Eyledüñ ‘azm-i sefer luf-ı Hüdā yāruñ ola
 Himmet-i ehl-i nazār āfile-sālāruñ ola

aşıde

[Mef‘ūlü fā ‘ilātü mefā ‘ilü fā ‘ilün]

1. Bir şeb siyeh niāb utup yüzine cihān
 Mihr ara yèrden olmuş-idi cān gibi nihān
 Mumlar yaup aramağ-içün ser-be-ser nücüm
 Oldı fikende her birisi bir yaña revān
3. Şöyle olaşup istediler şehlerini kim [13^a]
 Kevkeb izinden oldı felek üzre kehkeşān
 Etrāf-ı arı eylediler cümle cüst ü cū
 Bir zerrece belürmedi andan o dem nişān
5. Yūsuf gibi meger ki şeh-i kevkeb-i semā
 Çāh-ı şeb içre ğāfil-iken düşdi nā-gehān
 Ya zengiler diyārına uğradı var-ısa
 Hābs ètdiler hemān dem anı vèrmeyüp emān

7. Rüy-ı cihānı kapladı görüp ğamām-ı şeb
Maġmūm-idi emīr ü gedā pīr ü nev-cevān [13b]
Nā-geh öñine peyk-i şabā şubḥ-dem düşüp
Gün gibi mihri étđi cihān ḥalkına ‘ayān
9. Bu fetḥ-i bāb-ı pür-ferah-i pür-beşāsete
Her kiři ‘ıyş u nūş édüben oldı şādmān
Ālām-ı cevr-i devr-ile illā ki ben ḥaķīr
Olmuş-idüm ziyāde dil-efġār u nā-tevān
11. Sem ‘üme érđi cānib-i feyyāzdan ḥiṭāb
Dédi ki ġuşşa vü ğam-ile eyleme fiġān
Çün toġdı dehre gün gibi bir şems-i ma‘delet [14a]
Zühre-cebīn ü māh-ziyā müşterī-nişān
13. Kimdür dēyü su‘āl éder-iseñ o mihr-i dīn
Vaşfi şu ‘ā‘ınuñ édeyin zerresin beyān
Ḥākān-ı şark u ġarb Selīm Ḥān kim ol-durur
Sultān-ı kām-kār u şehen-şāh-ı kāmran
15. Āşüfte qaldı sünbül ü reyḥān bezmine
Rezmini görse ister-idi Qahramān emān
Dilleşmege uzaqdan o sultān-ı ḥaşm-ile
Tüb u tūfengi arada kılmışdı tercemān [14b]
17. Qalb-i ‘adūda nār-ı ḥased édüp iltihāb
Vérürđi āb-ı tīġ-ı şehe teşne gibi cān
Gözlerdi düşmenüñ siper-i sīnesini tīġ
Dil uzadurđı ta‘ne ile ḥancer ü sinān
19. A‘dānuñ étđüġin başına қақmaġa o şeh
Rüz-ı veġāda alur ele şeş-per-i girān
Ḥatm kılmāġa çeküp çevirüp qadd-i düşmeni
Bir iki başlu ejder-idi kıjırup kemān

21. Kapuñı beklemege meh ü mihr rüz u şeb [15^a]
 Derbānuñ oldı biri şehā biri pās-bān
 Tāvūs-ı dil me‘āni gülistānına girüp
 Cevlān éderken éyledi bu maṭla‘ı beyān
23. Hassān vaşf-ı hüsni için açamaz dehān
 Süsen-veş olsa gülşen-i medhinde şad zebān
 Dām étdi zülfinüñ girihin dāne hālını
 Şayd eylemege murğ-ı dil-i ‘āşığı her ān
25. ‘Uşşāk içinde yok yere çoğ oldı kıl u kāl
 Ne var haber dehenden ü ne ortada miyān [15^b]
 Şehbāz-ı ‘ışkuñ eylemege dā‘imā karar
 Jülīde müyum oldı başum üzre āşiyān
27. Reftāra gelse kāmētüñ ey serv-i hoş-hürām
 Pâyine düşüp eşküm o demde olur revān
 Reşk-i lebüñle ey gül-i gülzār-ı salṭanat
 Dem-beste oldı gönçe budur lā‘l-i kānda kan
29. Hād yok **Vuşulī** gördi şenāsı fezāsına
 ‘Azm eyledi du‘ā-yı shehe ṭab‘-ı hurde-dān
 Dergāh-ı Haḫka yüzüñi tūtup huşū‘-ile [16^a]
 El aç du‘ā-yı devletine şıdḫ-ile hemān
31. Devr étdügince ḫubbe-i çarḫ üzre mihr ü māh
 Hem şābit olduḡınca zemīn-ile āsmān
 ‘Ömrini dehre hem-ser édüp Ḳādir-i Ḥakīm
 Eflāke gerden-efser éde Ḥayy-ı müste‘ān

İbtidā-yı Kelām

*Ba‘de‘lleteyye ve‘lletī*⁵⁹ enfa‘-ı kelām budur ki ‘asker-i zafer-rehbere müte‘allıḫ hükm ü mevā‘izī ve ‘iber ü neşāyihi müştemil [16^b] *Risāle-i Cündiyye* nām bir risāleyi taḫrīr ü itmām ve tertīb-i muḫaddemāt-ile taşṭīr

⁵⁹ “بعد اللتيا والتى” meseli “*Ve‘l-hasılı kelam*” kabilinden bir tabirdir.

ve ihtitām edüp ‘تحفة الفقير الدعا ولا تقدر الشيء من غير ندا’⁶⁰ mefhümü mücebince şāh-ı ‘ālem-penāh zıll-ı İlāh ḥazretlerinüñ ‘izz-i ḥuzūr-ı mevfurü’l-ḥubūr u müstevcibü’l-sürürlarına hediyye eyledüm.

Şi‘r

[Fā ‘ilātün mefā ‘ilün fe ‘ilün]

أرسلَ التَّمَلِّمِ مِنْ خُلُوصِ وَدَادِ

لسليمانِ نِصْفِ رَجُلٍ جَرَادِ⁶¹

قَائِلًا ذَاكَ مُنْتَهَى جُهْدِي

والهدايا بِقَدْرِ مَنْ يَهْدِي⁶²

Terceme [17^a]

[Mefā ‘ilün mefā ‘ilün fe ‘ulün]

Hulūşın kıldı izhār eyledi mūr

Süleymāna çekirge budın irsāl

Dedi ‘acַz u kuşūrın eyleyüp yād

Hedāyā kadr-i muhdīye olur dāl

Me‘müldur ki maḥbūl-i pādşāhī ve maḥbū’-ı ṭab’-ı şehensāhī vāḳi’ olup kabūl-ile bu ‘abd-i nāçizi ḥaziz-i ḥākden evc-i eflāke ref‘ buyuralar.

Beyt

[Fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Lutfi bir deryā durur kim mevc eder

Himmet-i sultān ḥazizi evc eder

Ğıbbe zālik ‘ilm-i ‘ālem-ārā ve zamir-i müşkil-güşālarına ḥafī vü nihān buyurılmaya ki bu risāle-i şerife⁶³ [17^b] Neşāyih-i Cündiyye ile

⁶⁰ “Fakirin hediyesi duadır. Nida/dua etmekten başka şeye gücümüz yetmez.”

⁶¹ “Karıncalar, en içten sevgileriyle birlikte bir çekirge budunun yarısını Hz. Süleyman’a gönderdi.”

⁶² “Karınca, elimden gelen/takatimin yettiği budur dedi. (Çünkü) hediyelerin kadr ü kıymeti hediye verene göredir.”

⁶³ Yazmada “bu risāle-i şerife’ ifadesi art arda iki kez yazılmıştır.

müsemmâdur. Ya 'nî cünd-i muzaffer ve leşker-i nuşret-rehber e müte'allik 'iberi beyân eder.

Neşâyiḥ-i cündiyyenüñ a'zamu ve herkese elzemi ketm-i sırdur. Erbâb-ı dîn ü düvel belki cümle milel sırrını i'lân ve mâfî'z-żamîrini izhâr u 'ayân eylememegi nefesine enfa' ve şüyü'ını eşna' bilmese benî-Âdemden ma'düd olmaz.

Beyt

[Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün]

Dimez 'âkil olanlar aña âdem
Ne âdem belki hayvândan odur kem

Binâen 'alâ zâlik kitmân-ı sırda olan feżâ'ili [18^a] taḥrîr ve i'lânında olan kabâ'iḥ ü rezâ'ili taḥrîrde sâ'ir neşâyiḥüñ üzerine taḥdîm olunmaḡ ulâ vü uḫrâ görildi. Ketm-i esrâr ḥaḡḡında ḥadîṣ-i Resûl-i Muḫtâr vârid olup buyurmuşlardır. 'استعينوا على قضاء حوائجكم بكتمان السر' ya 'nî ḥâcetlerüñüzüñ ḥuşûlinde kitmân-ı sır-ile isti'ânet êdüñ ve Esed'ullâh Velî ya 'nî Ḥazret-i 'Alî keremu'llâhu *vechehu* buyururlar ki:

Şi'r

[Müstef'ilün fâ'ilün müstef'ilün fâ'ilün]

لا تُودِع السِّرَّ إِلَّا عِنْدَ ذِي كَرَمٍ
[18^b] فَالسِّرُّ عِنْدَ كِرَامِ النَّاسِ مَكْتُومٌ

السِّرُّ عِنْدِي فِي بَيْتٍ لَهُ غَلَقٌ
قَدْ ضَاعَ مِفْتَاحُهُ وَالْبَيْتُ مَخْتُومٌ⁶⁵

Lugaz

[Fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ül]

⁶⁴ "İhtiyaçlarınızın görülmesini istiyorsanız sır tutunuz. ("İşlerinizi gizliden yürütün, zamanından önce fâş edip de sonuçsuz bırakmayın" anlamında)" Rûyânî, *Müsnedü'r-Rûyânî*, Müessesetü Kurtuba, Kahire, 1416, II, 427.

⁶⁵ "Kerem sahibi insana sır verirken onu gizli tutup başkalarına açmaz. Bendeki sır, kapısı kilitli bir evdedir. Eve mühür vurulmuş ve anahtarı da kaybolmuştur." Ali b. Ebî Tâlib, *Dîvânu Emîrü'l-mü'minîn el-İmâm Ali b. Ebî Tâlib*, haz. Abdülaziz Kerem, Matbaatü'l-Evlâ, 1409/1988, 93.

أَسِيرُكَ سِرُّكَ إِن صُنْتَهُ
فَأَنْتَ أَسِيرٌ لَهُ إِن ظَهَرَ⁶⁶

Terceme

[Mefā 'ilün mefā 'ilün fe 'ülün]

Esīridür kişinüñ kendü sırrı

Eger keşf eylese olur esīri

Kişi kim şaklamaya kendü sırrın

Éder lâ-büd özin gayruñ esīrī

Neğr: ve Resül-i hümām Hazret-i Yûsuf 'aleyhi's-selām bu kadar fazîlet-i haseb ve şeref-i nübüvvet ü neseb ile mübtelâ-yı bend-i belâ ve giriftâr-ı çâh-ı 'anâ olduğunun [19^a] 'ileti ve ihvânının keyd ü hasedinün hikmeti, pederinün kelâm-ı naşîhat-encâm u hikmet-fercâmı ki ' لا تُفْصُصْ رُؤْيَاكَ عَلَى ' İXÖTİK⁶⁷ nehyi ile mü'ekked ve netice-i 'فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا'⁶⁸ ile mümeşhed iken naşîhat-pezîr olmayup sırrını ağıyâra izhâr ve vâkı' olan vâkı'ayı iş'âr etmekle ol güle gülşen-i cihânı tar édüp mânend-i hezâr işini âh u zâr eylediler.

Maṭla'

[Fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

Menzilin delv eyleyüp ol şāhı çāha atdılar [19^b]

Mihrini terk étdiler ol mäh-rüyî şatdılar

ve resül-i hādī bir emre bādī olup şurū'a niyyet ü kaşd u 'azîmet eyleseler bir ferde inhâ ve bir ehadâ ifşâ eylemezlerdi. Meger ki hulefâ-yı 'izâm ve şahâbî-i kirâm ile müşâvere-i maṭlûb u merâm olduğu hînde fetḥ-i kelâm éderlerdi. Ümerâ-yı ümmet ve 'ulemâ-yı şerī'at ve aşhâb-ı haḳîḳate haḳîḳ u sezâ oldur ki senen-i sünen-i Resüle iktidâ ve ittibâ'-ı ṭarîḳat-i Müctebâ ile [20^a] kitmân-ı sırrı pîşe ve keşf-i râzdan hâzeri endîşe édineler tâ ki Hazret-i 'İzzetün 'inâyeti ve miḥ-ter-i risâletün luṭf-ı ḥimâyeti érişüp qarîn-i nuşret ve rehîn-i furşat olalar.

Nazm

⁶⁶ "Sırrı korursan sırrın senin esirindir. Ortaya çıkarsa sen onun esiri olursun."

⁶⁷ "...Rüyanı kardeşlerine anlatma! ..." Kur'an-ı Kerim Meâli, Yûsuf 12/5.

⁶⁸ "...Yoksa, sana tuzak kururlar..." Kur'an-ı Kerim Meâli, Yûsuf 12/5.

[*Mefā 'ilün mefā 'ilün fe 'ülün*]

Dilinde sırr kimüñ kim bula aḥkām

İki ni 'metle vērür dehr aña kām

Biri maqşūdına bulmaq durur yol

Biri budur ki müstağnī olur ol

Setr-i sırr-ı bāl hıfz-ı māl u menālden aş'ab ve ḥuḳūkıñı ri'āyetde ta'ab müte'ayyındür. Zīrā ḥāzāyine [20^b] duḥūl-i aḡyārı māni' ve vuşūl-i ṭarrārı dāfi', ḥāricden a'vān u enşār bī-ḥadd ü bī-şümārdur. Meşelā mühr ü bevṵāb u kilīd-i ebvāb gibi. Ve derūn-ı sırda niçe muḥarrık-i ḥaṭā vü günāh ve dā'i-i caḥīm-i hezār rü-siyāh vardır. Meşelā sebkat-i lisān u şoḥbet-i ihvān, müriş-i tuḡyān u vesvese-i şeyṭān gibi. ḥükemā-yı 'uḳalādan su'al ve eşkāl-i insānda işkāl üzre olan ḥāl nedür denildükde cevābı bu vech-ile beyān ve bu üslūb üzre [21^a] 'ayān eyleyüp buyurmuşlardır ki:

Beyt

[*Fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün*]

Bu şadā-y-ile zemīn içre ṭoludur her ṭaraf

Ādeme sır şaḳlayup nefsine 'irfāndur şeref

Merāret-i şabri ḥazm⁶⁹ ve lisānını ḳayd-ı ketmden ıtlāk eylemeyüp kazm eden kimdür dēyü istifsār ve evşāfından istiḥbār olıñduḳda buyurmuşlardır:

Nazm

[*Fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün*]

Bize dērdin 'arz edüp eden ḥiṭāb

Güş⁷⁰ ḳıl budur saña şāfi-cevāb

Düşmeninden setr ḳıldıḡı işi

Düstna dēmemek gerek kişi

Şāyed ola düst düşmen bir zamān

Açıla anuñla_olan rāz-ı nihān

⁶⁹ 'Ḥazm' kelimesi nüshada 'ḥazm' şeklinde geçmektedir.

⁷⁰ 'Güş' kelimesi nüshada 'nüş' şeklinde geçmektedir.

[21^b] Ve nefsi taḥammül etmediği mertebeyi āhire taḥmīl beyne'l-
'uḡalā kendüyi techīldür. Sırrını i'lān u izhār eylediği kimesnenüñ hetk-i
perde-i astār êtdüğinden āzürde olmaḡ ḡumḡ-ıla ittışāfını iş'ār eder.

Şi'r

[Fe'ülün mefā'ilün fe'ülün mefā'il]

إذا المرء أفضى سرّه بلسانه

ولام عليه غيره فهو أحمق

إذا ضاق صدر المرء عن سرّ نفسه

فصدر الذي استودع السرّ أضيق⁷¹

Kıṭ'a

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

Āḡirüñ keşf êtdüğine levm eder

Olmayan kitmān-ı sırra ḡudreti

Nicesi umar ḡimāyet ḡayrdan

Nefsine şarf êtmeyenler himmeti

[22^a] Şāḡibü'l-ḡayā' ve'l-īmān ḡazret-i 'Oşmān bin 'Affān bir zamānda
bīmār u ḡaste vü zār olduḡda aşḡābına naşīḡat ve bu minvāl üzre vaşīyyet
eyledi ki nāme-i 'ahdi ve kitāb-ı mīşāḡ u peyvendi müşāvere-i erbāb-ı ereb
ile 'Abdu'r-raḡmān bin 'Avf nāmına ketb êdeler. ḡazret-i 'Oşmānuñ bir
ferzend-i dil-pesendi ḡamdān nām bir ferzendi var idi. ḡuşuş-ı ḡazīyyeye
mutḡalı' ve vaşīyyet-i mezbūreye müstemī' olduḡda 'Abdu'r-raḡmān [22^b]
ḡazretlerine tebşīr için māvaḡa'yı taḡrīr eyledükde ḡazret-i 'Oşmān, oḡlı
ḡamdānuñ sır-ı mektümü kāşif olduḡına vāḡıf olup mezbūri redd ve böyle
'ahd eyledi ki ḡamdānla bir yerde cem' ve bezminde şem' olmaya. Ecel
muḡadder ve ḡil'at-i şehādet müyesser olduḡı deme deñlü ḡamdānu
görmedi.

Mu'āviye kendü zamānında ve ḡilāfeti āvānında 'Oşmān bin
'Uyeyneyi esrārından bir sır ḡaberine ve dūr-i derūnundan bir ḡüherine
emīn eyledi. Ol nīk-ḡvāḡ [23^a] pederini ol sırdan āḡāḡ ḡaşdın êtmekde

⁷¹ "Kişi sırrını kendi diliyle açık eder de sonra sırrını açık ettiḡi için başkasını
ayıplarsa ahmadır. Kişi sırrını kendi içinde tutamıyorsa, sırrını verdiḡi kişi ḡiç
tutamaz."

Ḥazret-i ‘Uyeyne ‘Osmāna cemāl-i kâlden keşf-i niķāb eyleyüp bu şüretle cevāb vèrdi ki *sırr-ı müvedde ‘uñ ta ‘addīsinden ibā ‘etmeyüp kitmānı vācib olan şey’den inbā’uñ zararı üli’n-nühāya hafī degüldür.* ‘Osmān pederinüñ naşihatini iz‘ān ve taḥsīn-i firāvān edüp dedi kim bu emr-i mü’ekked vālid ile veledē dāhi sārī ve anlaruñ mābeyninde cārī midür? Buyurdılar ki übüvvet ve nübüvvet cānibinüñ tazarrurına [23^b] ruḥşat vermez. Ammā lisānuñ zillet-i ifşāya me’nūs ve şoḥbet-i fuzalādan me’yūs olmağı revā görmez.

Beyt

[Mefā ‘ilün mefā ‘ilün fe ‘ülün]

Hümā-y-ile olur mı hīç dem-sāz
Ziyānuñ murğı olsa süfle pervāz

Ve ketm-i sırda olan fezā’ili ‘adde mecāl muḥāl ve taṭvīl ü itnābı mūcib-i melāldür. Erbāb-ı fıṭnat ve aṣḥāb-ı ḥikmetle ba‘zı umürda müşāvere ve eḥibbā vü aṣḍikā-y-ile muḥāvere ifşā-yı sırdan nev‘-i merfū‘ ve kısm-ı memnū‘ degüldür.

Fikr-i şāķıb [24^a] şāḥibine vācibdür ki ⁷²‘وَشَاوَرُهُمْ فِي الْأَمْرِ’ āyetini leyl ü nehār evrād u ezkār edine tā ki ḥaṭā ve ḥalelden ḥalāş ve sehv ü zilelden menāş müyesser ola. Ḥazret-i Risālet-penāh-ı şefā‘at-dest-gāha nūr-ı nübüvvet ile her emr rüz-ı rüşen gibi zāhir ü mübeyyen iken āyet-i müsteṭābe-i ⁷³‘وَشَاوَرُهُمْ فِي الْأَمْرِ’ ile ḥiṭāba mazḥar olıcaķ sā’ir enām cümle ḥvāş u ‘avām emr-i rabb-i Ğafūrta me’mūr olup müşāvere ile vech-i şavābdan ḥicāb-ı ḥaṭāyı [24^b] ref‘ edeler. Nitekim ḥaber-i şarīḥ ve ḥadīs-i şāḥiḥde ekmel-i rusul ve hādi-i sübül buyurmuşlardır ki ⁷⁴‘مَا شَاوَرُ قَوْمٍ إِلَّا هَدُوا إِلَىٰ أَرْضٍ’ Cādde-i meşverete a’yān-ı insān sālīk ü revān olmadılar illā ki sebīl-i reşād ve ṭarīķ-ı sedāda mühtedī olup ārzü ve heveslerine dest-res buldılar. İctimā‘ arada ⁷⁵‘كَالْحَبْلِ الْمُؤَلَّفِ مِنَ الشَّعْرَاتِ’ fevz u necāt muḥarrerdür ve bermuḥtezā-yı kelām-ı şāḥibü’l-fazl ve’l-efḍāl ⁷⁶‘إِلَىٰ مَنْ قَالَ وَانظُرْ إِلَىٰ مَا قَالَ’ [25^a] ehl-i re’yüñ cāh u celāl ve şöhret-i cemāline nażar olınmayup mişāl-i ‘iķd-ı

⁷² “...İş konusunda onlarla müşavere et...” *Kur’an-ı Kerim Meâli*, Âl-i İmran 2/159.

⁷³ “...İş konusunda onlarla müşavere et...” *Kur’an-ı Kerim Meâli*, Âl-i İmran 2/159.

⁷⁴ “Bir topluluk istişare ederse işlerinde en doğru olana ulaştırılırlar/vasil olurlar.”

⁷⁵ “Saç tellerinden örülen ip (halat) gibi.”

⁷⁶ “Kimin söylediğini bakma, ne söylediğine bak.”

le'al sâdır olan maḳâline i 'tibâr olunmaḳ gerekdür. Esedu'llâhi'l-gâlib 'Alî ibn Ebî Ṭâlib buyururlar ki: 'تَلَّكَ مُهْلِكًا بُحْلٌ وَ عَجْبٌ وَ هَوِيٌّ'.⁷⁷

Beyt

[Fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün]

Üçdür insânı helâk eden dedî şîr-i Hudâ

Biri buhl u birisi 'ucb u birisidür hevâ

Nesr: Fuzâlâ-yı kibârdan ba'zı müşâvere için ihtiyâr olınan ahyârdan olmaḳ mühim édüğünü bu ḳavle iş'âr eylemişlerdür. *Ḳulûbu'l-ahrâr* [25b] *ḳuburu'l-esrâr*⁷⁸ ve ebnâ-yı zamândan ihtirâz ve ihtilâtı gâyet az eylemek gerekdür. 'اخوان هذا الزمان جواسيس العيوب'⁷⁹ anlaruñ ḥaḳḳında me[n]ḳüldür ve her kimse 'uḳalâ-yı zamânı ile muşâhabet êde memdühdür ve cühelâ vü süfehâ ile mücâleset dâ'ire-i 'aḳıldan noḳta-şîfat maṭrûhdür. 'عَلَيْكُمْ بِمَجَالِسَةِ الْأَلْبَاءِ أَعْدَاءٌ' sözi-y-le 'âmil ve bu ḳavle ḳâ'il olmaḳ lâzımdür.

Beyt

[Fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün]

دشمن دانا که غم جان بود

بهتر از آن دوست که نادان بود⁸¹

[26a] 'Amm-i resûl-i Hudâ ḥâzret-i 'Abbâs 'عندالله وَالنَّاسِ' ⁸²الذی كان محموداً vakı-i irtiḥâl ü ḥîn-i intıḳâlde oḒlı-y-la şoḥbet ü naşîhat eyledi ki eger ḥalîfe-i müslimîn emîrû'l-mü'minîn saña i 'tibâr édüp müşâvere için ihtiyâr êde üç nesneden gâfil olmayup ḥâṭıruñdan zâ'il ḳılmayasın.

Nazm

[Fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün]

⁷⁷ "Üç şey insanı helak eder: Cimrilik, kendini beğenmişlik ve nefesine uymak." Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, Daru'l-Haremeyn, Kahire, V, 328; Turgay Şafak-İsa Akpınar, *Hız. Ali'nin Sözlerinin Farsça ve Türkçe Manzum Tercümelere*, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2020, 83.

⁷⁸ "Hür kişilerin kalpleri sırların kabirleridir."

⁷⁹ "Zamânedede kardeş görünenler, kusur kollayanlardır." Turgay Şafak-İsa Akpınar, *Hız. Ali'nin Sözlerinin Farsça ve Türkçe Manzum Tercümelere*, 70-71.

⁸⁰ "Düşman da olsalar dost da olsalar akıllı adamlarla düşüp kalkınız."

⁸¹ "Can/ruhun kederi olan akıllı düşman, cahil olan dosttan daha iyidir." Nizâmî-i Gencevî, *Mahzenü'l-Esrâr*, tsh. Bihruz Serûtiyân, Müessesesi-i İntişârât-ı Emîr Kebîr, Tahran 1389, 181.

⁸² "Hem Allah hem insanlar katında övülmüştür."

Biri budur kim eger giderse baş
Sırrını ketm eyle zinhâr étme fâş

[26^b] Oldur ikincisi kim étme dürüg
Kızb-içün yokdur cihânda hiç fûrüg

Şaliş oldur cür'et étme ğıybet
Cânı cânım atma çâh-ı miñnete

Neşâyiḥ-i cündiyyenüñ biri daḡı emr-i şâhî ve hük-m-i şehensâhiye itâ'at ve pîşvâ vü muḡtedâsına şadâkat étmek beyânındadır. Pâdişâh-ı İslâm ḡalîfe-i enâm ḡazretlerinüñ emîr ü ḡacib bi'l-cümle nâsa vacib oldur ki 'ırz u vekâr ve dişâr u şî'ârını ri'âyetde nefsinden [27^a] ehem ü aḡdem ve cânından e'azz u ekrem tütalar tâ kim rızâ-yı Hudâya mazhar vâḡi' olup iḡsân-ı melik-i melek-manzar ile sa'âdet-i ulâ vü uḡrâ ve rif'at-i dünyâ vü 'uḡbâ ḡâşıl édüp maḡşûdlarına vâşıl olalar. 'Abdu'llâh bin Mübârek buyururlar ki bir maḡbûl u müstecâb da 'vet-i müsteḡâbum olduḡına 'âlim ve taḡarrürine câzim olsam pâdişâh-ı İslâmı ta'zîm édüp nefsümden taḡdîm éderdüm. Zîrâ anun nef'î 'ale'd-devâm ḡâş u 'âma 'âmdur.

Hikâyet: [27^b] Meger bir pâdişâhuñ bende-i dil-gîr ve zümre-i çâşnî-gîrlerinden birinüñ ḡalebe-i dehşet ile elinden pâdişâhuñ üzerine ta'âmuñ mişâl-i zerre bir kaç ḡaçresi döküldi. Şâha ḡâzab müstevlî olup helâkına emr étmekle derdmendüñ kâmeti mânend-i kemân büküldi. Fi'l-ḡâl ol ehl-i 'aḡl varup ḡabaḡ ile aşı pâdişâhuñ üstine şap eyledi. Şâhuñ âteş-i ḡâzabı müştâ'il ve ehlâkine müsta'cil oldı.

Beyt [28^a]

[Mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ülün]

Te'ennî ḡilm-ile 'âḡillerüñdür
Ġâzab ta'cîl-ile câhillerüñdür

Ḳavlini yâd ve 'adl ü dâd édüp bu fi'l-i münkere dâ'î nedür ve bu küstâḡlıḡa sâ'î olduḡunuñ ḡikmeti ne vech-iledür dëyü su'âl ve istikşâf-ı ḡâl eyledükde ol zelîl ü aḡḡar ḡâlinden ḡaber verüp dëdi ki ol zamân ki başı cânı terk ve kemer-i ḡıdmeti miyânımda berk eylemişdüm, benden bir cürm şâdır ve bir ḡünâḡ zâhir olup şâh-ı 'âlem ḡatlüme âmir olsa ḡam yemez ve elem çekmez idüm. Ammâ pâdişâhuñ [28^b] envâ'-ni'am ve eşnâf-himemine müstaḡraḡ iken revâ görmedüm. Dëyeler ki bir emek-dâr ḡıdmet-kârını

cüzvî ḥaṭā-y-ile tu 'me-i şemşîr-i âb-dâr eyledi. Bu zenb-i 'azîmi bi'l-iztirâr anuñ-çün ihtiyâr eyledüm ki ḥalk-ı 'âlem-i ser-â-ser katle istihkâkumu günden enver müşâhede édüp şâhuñ riyâseti gibi siyâseti meşhûr ve étdügi cezâ-y-la beyne'n-nâs menfûr olmaya.

Mısrâ'

[Mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün]

سخن کز جان برون آید نشیند لاجرم در دل⁸³

Muktezâsınca çâşnî-gîrûñ 'özri şâhuñ kalbinde yer ve derûnuna [29^a] te'sîr édüp envâ' ihsân u ni'am-ı firâvân-ile nevâziş édüp mükarreb-i ḥazret édindi.

Kıt'a

[Fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün]

Zâhir-ile bâṭını şâdıqlaruñ
Mütteḥiddür dâ'imâ ey hoş-ḥuşâl
Zülf-i dilber gibi olmayup dü-rüy
Şâfî-dil olurlar âyîne-mişâl

Neşâyiḥ-i cündiyyenuñ biri daḥı ihsân u kerem ve elṭâf u himem beyânındadır cüd u şehâ-yile kalup eḥibbâ iḥyâ olınup vücûd-ı a' dâ rûzgâr-ı ḥased ile hebâ olur.

'بَالِئٍ يُسْتَعْبَدُ الْحُرُّ'⁸⁴

Terceme

[Mefâ 'ilün mefâ 'ilün fe 'ülün]

'Aṭâ kaydınıñ altında zebündür
Geçinen dehr içinde merd-i meydân

⁸³ "Söz (her ne kadar) candan/ağızdan çıksa da ister istemez gönülde oturur." Bu ibare Sa'dî-i Şîrâzî'nin *Dîvân*'ındaki bir beyitle benzerlik göstermektedir:

در این معنی سخن باید که جز سعدی نیاراید
که هر چه از جان برون آید نشیند لاجرم بر دل [G. 375/11]
Sa'dî-i Şîrâzî [Muslihi'd-dîn], *Külliyyât-ı Sa'dî (Dîvân)*, tsh. Muhammedali Furûğî, İntişârât-ı Hermes, Tahran 1385, 744.

⁸⁴ "İyilik ile hür (kişi) köleleştirilir / Hür (kişi ancak) iyilikle köleleştirilir."

[29^b] Mişāl-i serv-i āzāde yürürken
Kul eyler hür olan insānı ihsān

‘كرم خلقِي وخلق جِيِي’⁸⁵ bir hāl ve bir haşlet-i bī-mişāldür ki seḥāya mu‘tād ve keremi i‘tiyād edinenler i‘tā-yı māla ihtimāmından bezl-i nefse iḳdām ederler. Ḥaccāc bin Yūsuf ki cevri-i bī-ḡāye ve sitem-i bī-nihāye ile mevşūf ve zulm ü ‘inād-ile ma‘rūfdur. Kemāl-i tuḡyān ve ḥūn-riz ü ḥūn-feşānlığı zamānında bir ehl-i bādiyeyi qatl ü ihlāk ve cāme-i vücūdını tīḡ-ı [30^a] cefay-ile çāke kaşd u nişter-i intikāmı faşd murād edinüp dest-res bulmamışdı. İttifāken ol zālīmüñ a‘vānı belā-yı āsmānī ve każā-yı nā-gehānī gibi ol mazlūmı bulup mübtelā-yı habs ü bend ve giriftār-ı kayd u kemend eylediler. Ḥaccāc emr eyledi ki anı ḥuzūrına getüreler ve noḡta-i vücūdını levḥ-i ‘ālemden götüreler. Ol derdmend vākıf olup bī-‘aql u hūş, ḥavf u haşyetle medhūş oldu.

Nazm

[Fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Yine ‘aqlın cem’ edüp ol nā-tevān
[30^b] Çeşmi oldı ḥayretinden ḥūn-feşān

Zimmetümde niçe ḥaḡ var bī-gümān
Dedi ihsān ile vēr şāhā emān

Hāk-ile ālūde olmadın beden
Vèrem erbābına olan ḥaḡkı ben

Ḥaccāc iltimāsın kabül edüp ol zelīlden kefil talep eyledi.

Maṭla‘

[Fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün]

Şehri gezdi ser-te-ser menzil-be-menzil kū-be-kū
Şāhid-i maḡsūd aña göstermedi sa‘y-ile rü

[31^a] Bir kimesne aña zāmin olmaḡa iḳdām ve kefaletini iltizām eylemedi. Nā-gāh ol nā-murād u bī-kām kirām-ı nāsdan ‘Abdü’l-kerīm nām bir merd-i kerīme mülākī olup vākı‘a-i hevl-nāki ta‘bīr ve kışşasını taḡrīr edüp *ismüñ ‘Abdü’l-kerīm olmaḡla izāfe-i kerem derūnuñda cāy-gīr ve saña te’sīr*

⁸⁵ “Yaratılıştan gelen cömertlik ve cibilliyetten gelen güzel ahlak.”

eylemişdir. Senden mes'ul ve keremünden me'müldür ki baña delil ve vaqt-i ma'hüda varınca kefil olası dëdükde ol merd-i kerim bî-havf u bîm rızâ vërdi. Haccâc anı niçe def'a [31^b] def' ve kefâletinden men' eyledi. Men'i ile memnû' olmayup kefâletten rücü' eylemedi. Âhirü'l-emr 'Arabî 'ahd u mîşâkla itlâk eylediler. 'Arab-ı pür-edeb zamân-ı mu'ayyen ve vaqt-i mübeyyenden tecävüz ëdüp gelmeyicek Haccâc emr eyledi ki cevânı meydân-ı siyâsete yëtüreler ve işini bitüreler. Cevân bu haber-i vahşet-eşeri istimâ' ëdüp

Kıt'a

[Fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün]

Dëdi ey kâdir ü kerim ü raḥim
 Kereme olmağ-ile bende muzâf
 Zâmin oldum kuşur u 'ac-z-ile ben
 Sebeb ëtdüñ o bende oldı mu'âf

[32^a] Varḫa-i katl ü kayd-ı miḫnetden
 Beni ḫurtar bi-ḫaḫkı sa'y u ṭavâf

Henüz münâcât ve 'arz-ı hâcâtta iken A'râbî bir ṭarafdan zâhir oldı. Ol derdmend eşidüp bu ni'met-i 'uzmâya şâkir oldı. Bu hâle cümle ḫalâ'ik vâlih ü ḫayrân ve dem-beste vü ser-gerdân oldılar. Haccâc eşidüp ikisini daḫı 'afv ëdüp neticeleri fevz ü felâḫ ve 'âḫıbetleri fetḫ ü necâḫ oldı.

Neşâyiḫ-i cündiyyenüñ biri daḫı taḫvâ vü ṭâ'at ve şalâḫ ü 'ibâdet [32^b] beyânındadır. Ḥavâşş-ı sultân ve muḫarrebân-ı şâh-ı âlî-şân olanlara elzem ü ehemm ve her nesneden aḫdem oldur ki fuḫarâ vü zu'efâ vü 'ämme-i re'âyâ vü berâyâdan

Beyt

[Mef'ülü fa'ilâtü mefâ'ilü fa'ilün]

Kaldum ayakda ṭut elümi dest-girüm ol
 Tâ dest-girüñ ola senüñ Ḥâlık-ı cihân

Nesr: Dëyenlerüñ ârzü ve heveslerine feryâd-res olalar. 'طلباً لمرضاة الله' cây-ı ḫıdmet-i ḫalku'llâhda mükîm olmaḫ 'ayn-ı sa'âdet ve nâfile 'ibâdetden hezâr mertebe yëgrekdür. Ḥâce Muḫammed Pârsâ 'aleyhi'r-

⁸⁶ "Alim ve Melik olan Allah'ın rızasını kazanmak için."

rahme [33^a] *rabbihî'l-a'lâ* hazretlerinden ba'z-ı ehl-i edeb pend taleb eyledüklerinde buyurmuşlardır: 'التعظيم لأمر الله والشفقة على خلق الله'.⁸⁷ 'Ābidān-ı kirām ve meşāyih-i 'izām'dan biri şāhibü'l-salṭanatü'l-bāhire melik-i Kāhireye dedi ki: Haḡ sūbhāne ve te'ālā seni ṭarīḡ-ı salṭanata sālīk ve taḡt-ı münīfe mālik kılduḡı ni'metüñ haḡḡını edā ve şānuña sezā olan oldur ki şükr ü 'ibādet ve ḡamd ü ṭā'atüñ ey baḡtı hümayun sā'irlerden efzün ola tā kim re'āya daḡı [33^b] 'الناس على دين ملوكهم'⁸⁸ üzre zühd ü şalāḡı kār edüp ellerinden sūbhā-i istiḡfār gitmeye. Şāhlara 'adl u inşāf ve def'-i ḡulm ü i'tisāf vācibdür tā ki devlet ü sa'ādet ve cāh u 'izzet ile dünyāları ma'mūr ve a'dā-yı bī-dīn 'خذلهم الله الملك المعين'⁸⁹ üzerine manşūr olup āhiretde sevāb-ı cemīl-ile müşāb ve ecr-i cezīl-ile me'cūr olalar. Aḡvāl-i re'āyā mānend-i dürer-i le'ālī ḡuyūṭ-ı ri'āyet üzre niḡām ve silk-i intizām üzre kıvām bulmasa umūr-ı memleket muḡtel [34^a] ve kār-ḡāne-i salṭanat mu'aṭṭal olur ve şāhların riyāseti gibi siyāseti lāzımdur. Zīrā ra'ıyyet-i zımmetleri emānetdür. Anları ḡimāyet siyāsetden ḡayrı ile müteşavver degüldür.

Hikāyet: Elsine-i aḡvāmda sā'irdür ki iki pādīşāh birbiriyle hem-civār olup mu'āşır olmuşlardı. Biri pergār-şıfat dā'ire-i 'adāleti dā'ir ve biri ḡāyet de ḡālīm ve cā'ir idi. Şāh-ı sitem-kāruñ memleketi ma'mūr ve re'āyāsı zillet ü ḡatlden dūr ve ḡınā vü ni'am-ile meşhūr olmuş-idi. [34^b] Şāh-ı 'ādil ve merd-i kāmīl ili ḡarāb ve ehl-i āteş-i faḡr-ile döne döne kebāb olup ḡaziyye-i mūcibesī sālībe ile ma'kūs olduḡına nāmūsından elem-i rūḡānī lezzet-i cismānīyi telḡ ve dil ile eyledüḡi 'aḡd-i şoḡbeti feshḡ etmişdi. Ol şāh-ı şāhib-i 'adl ü kerem hem-civārı olan melik-i pūr-siteme nāme-i ikbāl-ile bir resül-i ḡoş-ḡişālī bu sırrı su'āle irsāl eyledi. Ol daḡı böyle edā ve ṭuṭī-şıfat şeker-ḡā oldı.

Kıṭ'a

[Mefā'ülün mefā'ülün fe'ülün]

Çerā-ḡāh-ı zemīn içre olupdur

[35^a] Ra'ıyyet ḡüsfeñd u şāh çübān

⁸⁷ "Allah'ın emirlerine tam itaat ve mahlukata şefkat göstermek." Burhaneddin el-Bikāi, *Nazmü'd-dürrer fi tenāsübi'l-āyât ve's-süver*, Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, Haydarabad, 1978/1398, XVII, 146.

⁸⁸ "İnsanlar yöneticilerinin dini üzeredirler."

⁸⁹ "Melik ve Muîn olan Allah onları rezil etsin."

Hirâset etmege gerek ‘adūdan
 Sipāh anlara olmuşdur nigeh-bān
 Ğanem laħmın ğanīmet bilse segler
 Olurlar gürg-i ħūn-rīz-ile yeksān
 Sipāhuñ zulmini def ‘ëtmeyince
 Şehūñ ‘adliyle nef‘a yoħdur imkān
 Eşirrādan ra‘iyyet olsa hoş-dil
 Eder ħāşıl kemāl-ı ‘adli sultān

Neğr: Ğazret-i risāletden rivāyet olunur ki rüz-ı ħaşr-ı ecsādda beyne‘l-‘ibād bir münādī nidā ve kelāmını böyle edā ede kim *Ğazret-i Ğaħ ve Feyyāz-ı muṭlaħdan ħaħ taleb eden ħāzır olsun*. Ol [35^b] demde ‘āfilerden muħaddem bir ferd zāhir ve bir eħad bāhir olmaya ve ‘āfilerūñ Ğaħdan ħaħķı taleb ve ‘atā-yı İlāhīye rāĝıp olduklarınıñ ħikmeti ve sebep ü limmiyyeti ‘ من جاء بالحسنه فله عشر أمثالها⁹⁰ muħtezāsınca fi‘llerinūñ mücāzātı ve sa‘yelerinūñ mükāfātı bir kâ‘ide-i ħisāb-ı iz‘āf muzā‘if-i iħsān-ile ve ‘adde-i müstetābları ‘afv ‘inde‘llāh maħbūb ve fi‘l-i mergūb edüğine kavl-i Resūlullāh şāhid ve güvāhdur ki buyururlar ‘ إِنَّ اللَّهَ عَفْوٌ يُجِبُ الْعَفْوُ⁹¹. Eflātūn-ı İlāhīden [36^a] *insānda fi‘lu‘llāha müşābih fi‘l nedür* dèyü istiħbār olunduħda ‘afv u iħsān ve lutf u keremle ħulūb-ı vīrānı ābādān eylemekdür dèyü cevāb buyurdılar.

Beyt

[Mefā ‘ilūn mefā ‘ilūn fe ‘ulūn]

Odur ādem ki ede özüne kār
 ‘Aṭā vü ħimmet ü iħsānı her bār

Beyt-i Dīĝer

[Mefā ‘ilūn mefā ‘ilūn fe ‘ulūn]

بدي را بدی سهل باشد جزا
 اگر مریدی احسینُ الی من أسأ⁹²

⁹⁰ “Kim bir iyilik yaparsa, ona on katı vardır.” Kur’an-ı Kerim Meālî, En‘ām 6/160.

⁹¹ “Allah affedicidir, affetmeyi sever.” Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VII, 232.

⁹² “Kötülüğe kötülükle karşılık vermek kolaydır. Eğer yiğitsen ‘Sana kötülük edene sen iyilik et’.” Sa‘dî-i Şirāzî [Muslihi‘d-dîn], *Külliyât-ı Sa‘dî (Büstân)*, tsh. Muhammedali Furūĝî, İntişārât-ı Hermes, Tahran 1385, 373.

‘Abdullāh bin Şerīhden mervīdür ki mülük-i benī-İsrā’ilūn meclislerinde zümre-i dāniş ü bīnādan bir ḥakīm-i dānā [36^b] ḥālī olmayup şāhuñ gāzabınuñ şiddeti ve kemāl-i sevreti zamānında ol ḥakīm-i ḥazīk ve muḥibb-i şādīk bu nükāt-ı ḥikmet-āmīz ve neşāyih-i ‘ibret engīzūn ba‘zı ki ‘اِرْحَمْ مَنْ فِي الْاَرْضِ يَرْحَمُكَ مِنْ فِى ‘ ve ba‘zı ‘اِرْحَمِ الْمُسْلِمِينَ وَأَخْشَاةَ الْمَوْتِ وَأَنْكُرِ الْاِجْرَةَ’ dūr⁹³ ve ba‘zı ‘اِقْضِ بَيْنَ النَّاسِ بِحُكْمِ اللَّهِ فَإِنَّهُ يُصْلِحُ لَكَ اِلَّا ذَاكَ’ dūr⁹⁴ ve ba‘zı ‘اِقْضِ بَيْنَ النَّاسِ بِحُكْمِ اللَّهِ فَإِنَّهُ يُصْلِحُ لَكَ اِلَّا ذَاكَ’ dūr⁹⁵. Şāhda āteş-i gāzabdan eşer qalmayup muntafī olunca bunları birer birer vērüp şevāb-ı ‘azīme girerdi.

Neşāyih-i cündiyyenūn biri daḥı ser-‘asker ü [37^a] ser-ser-dāra cünd-i zafer-şi‘ārdan her birinūn cūbn ü şecā‘at ve iqdām u cūr‘et ve emānet ü diyānetlerine ḥabīr olup kādir olduḡı ḥıdmetde istiḥdām eylemekle mişāl-i sedd-i Sikender ‘askere ḥalel ü ḥaṭar erişmekden ḥıfz u ḥimāyet ve kemāl-i şiyānet üzre olmaḡdur.

[**Neşāyih-i cündiyye**] Serdār-ı melek-şüret ü ‘Ömer-sīret aḥvāl-i ra‘iyyete ‘ālim ve aḡrāz-ı fāsideden sālim, kibr ü ‘ucubdan mu‘arrā ve ḥicāb u ḥüclubdan müberrā olmaḡ ehemdür tā ki ḥüsn-i tedbīr ü fikr-i dil-pezīri ile ‘adū sefer merāmından [37^b] bī-sūd olup vücūd-ı nā-pāki ḥāk-ālūd ola.

Şāpūr-ı Zū‘l-eknāf⁹⁶ diyār-ı Rūma gāzāya niyyet ve taḥrīb-i bilād-ı kefereye ‘azīmet edüp

Beyt

[Mef‘ülü fā‘ilātü mefā‘ilü fā‘ilün]

Bindi tek-āver-i feleḡe ‘azm-i rezm edüp

Aldı eşi‘adan eline tiḡ-ı zer-nişān

‘Avn-i Ḥudā-yı müte‘āl-i celle ‘ani‘l-eşbāhi ve‘l-emsāl⁹⁷ ile feth müyesser ve zafer muḡarrer olıcaḡ melik-i Rūm Zū‘l-eknāfdan tazarru‘-ı firāvān-ile istinbā‘ ve istibyān eyledükde cevābında buyurdılar ki *emr ü nehde hezli [38^a] ihtiyār ve va‘d u va‘dde ḥulf ile iştihār bulmadum. Kanā‘ati*

⁹³ “Müslümanlara merhametli ol, ölümünden kork ve ahireti aklından çıkarma.”

⁹⁴ “Sen yerdekilere merhamet et ki gökteki sana merhamet etsin.”

⁹⁵ “İnsanlar arasında Allah’ın hükmüyle hükmet. Senin için bundan başkası uygun değildir.”

⁹⁶ Şāpūr Zū‘l-eknāf (Zū‘l-ektāf) Sasani Hükümdarlarından II. Şāpūr olup milattan sonra 309-379(?) yıllar arasında hüküm sürmüştür. Esko Naskali, “Şāpūr”, *TDVİA*, İstanbul 2010, 38, 346; Ebū Ca‘fer Muhammed bin Cerīrū‘t-Taberī, *Tarih-i Taberī*, II, trc. M. Faruk Gürtunca, Sağlam Yayınevi, İstanbul, 448-449.

⁹⁷ “Emsal ve benzerlerinden münezzeḡ olan yüce Allah’ın yardımı.”

dā'imā pīşe vü kār ediniüp harīs ü bī- 'ār olmayanı vālī 'etdüm. Şerr ü şūr u şeğab ve lehv [ü] hevā vü tarab⁹⁸ üzerine olmadum. Siyāsetümi intikām için 'etmeyüp mücib-i 'ibret ve halka naşīhat için 'etdüm ve kulüb-i re 'āyāya tohm-ı muḥabbet ve bezr-i meveddet ilkā edüüp kuvveti ta'mīm 'uḳalāyı ta'zīm ve süfehāyı redd ve bāb-i mecāliseyi anlaruñ üzerine sedd eyledüm. Melik-i [38^b] Rüm ol şāh-ı dīn-i dūr-bīn ḫazretlerine taḫsīn eyledi.

[**Neşāyih-i cündiyye**] ve ülū'l-emrūñ şāḫib ü nedīm ve ḫādīm-i mustaḳımleri umūr-dīde ü kār-āzmüde 'ālim ü 'āḳil ve müdebbir ü kāmil, emānet ü kiyāsete me'lūf ve şalāḫ u ferāsetle mevşūf olmak gerekdür.

Şi'r

[Müstef'ülün fā'ülün müstef'ülün fā'ülün]

الم تر ان العقل زين لاهله

ولكن تمام العقل حسن التجارب⁹⁹

Arā'-i şüyüh keşret-i tecārible rüsüh bulur. Nitekim denilmiştir 'Arā'ın bazı şeyleri gözlemleştiren bazı hadisatın şerhi için [39^a] ve mekārīhe şabr maḫmūd u maḫbūb u memdūḫ u mergūbdur.

[**Neşāyih-i cündiyye**] Eslāf-ı kibārdan medāyih-i şabrda iş'ā bī-ḫadd ü bī-şümārdur. Bu rubā'ī daḫı medḫ-i şabrda inşād olanlardandır ki buyurmuşlardır.

Rubā'ī

[Müstef'ülün fā'ülün müstef'ülün fā'ülün]

أرى الصبر محموداً وعنه مذاهب

فكيف إذا ما لم يكن عنه مذاهب

هو المهذب المنجي لمن أهدت به

مكاره دهر ليس عنهن مهذب¹⁰¹

⁹⁸ "Kötülük, utandıracak iş ve fitne, nefse uyma, heva ve heves."

⁹⁹ "Bilmez misin ki akıl, sahibi için bir zinetir, ancak aklın tam kıvamına ermesi iyi tecrübe sahibi olmaktan geçer."

¹⁰⁰ "Bir iş tecrübe sahibi ihtiyarlarla değil de gençlerle yapıldığı zaman onda muhakkak bir kusur/eksiklik görürsün."

¹⁰¹ "Ondan kaçışların olduğu halde övgüye değer gördüğüm sabırdan kaçamadığımda hâl nicedir? Zamanın çirkin işlerinden kaçış yoktur." [Dîvân, K. /1-4]

İbnü'r-Rûmî [Ebü'l-Hasan Ali b. Abbas b. Cüreyye (283/896), *Dîvânü İbnî'r-Rûmî*, I, thk. Ahmed Hasan Besec, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1994, 147.

[39^b] ve şâhlar küh-ı bâ-şüküh-veş ehl-i veķâr ve rüz-ı maşâfda şebât u ķarâr üzre olmaķ vâcibdür tâ ki tîr-i taķammül sîne-i a‘dâda cây-gîr ve naķl-i nuşret süz-ı şabr-ile müşmir ola.

Hikâyet: Zübde-i âl-i ‘Oşmân merhûm **Sultân Murâd Hân** ‘aleyhi‘r-rahmeti ve‘r-rıdvan ihtimâm-ı tām-ile Kūs-âbad nām mevzi‘de serdar-ı melâ‘în kırâl-ı la‘în ile muķabele ve hîn-i muķâtelede şıfat-ı cübñ-ile muttaşif olanlar şebâtı gürîze tebdîl ve burc-ı sükûndan menzil-i harekete taķvîl édüp

Beyt

[Mefâ‘ülün mefâ‘ülün fe‘ülün]

[40^a] Firâr édüp taķıldılar ķatından
Benâtü‘n-nâ‘ş-vâr ay şöhetinden

Mir‘ât-ı ictimâ‘larında şüret-i inkisârı izhâr eyledüklerinde merhûm **Sultân Murâd** ‘aleyhi rahmete rabbi‘l-‘ibâd levh-i dilde étdüğü remlinde şekl-i ‘aķleyi¹⁰² müşâhede étmekle ķarârı firâra naķle müteveccih olmuşdı. Cānib-i āhîret hâtırına huķtur édüp rahmet-i Hudâdan mehcür olmaķ havfından Hāķ te‘âlāya tevekkül ü şabr u taķammül ile hıdmetinde ķā‘im ve yerinde şābit ü dā‘im [40^b] oldu. Kırâl-ı la‘în şarāb-ı ğurūr-ile mağrūr ve ğalebe keyfiyyeti ile pür-şevķ ü mesrūr mānend-i bûm merhûmuñ üzerine hücum eyledükde ‘urûķ-ı şehde dem-i şecā‘at cūşa ve ğayret-i dîn ü diyānetle hurūşa gelüp la‘îni helāk ve yerin hāk eyledi. Çihre-i ‘urūs-ı zafer cilve-ger olup girdāb-ı āfet ve maķāfetden sâhil-i emn ü selāmete yétişüp a‘dā-yı bed-rāyuñ kemîn-i kîninden emîn oldılar.

İmdi erbāb-ı dānişe lâzımdur ki bu cevāhir-i neşāyihi [41^a] āvîze-i ğuş-ı hūş édüp şebât u te‘ennî üzere olup tahavvür ü tedennî icāb éder evzā‘dan ihtirāz édeler. Dergāh-ı Hāķķa mülāzemet ve ed‘iyye-i me‘şüreye müvāzibet şāh-ı devlet-dişār u ‘asker-i nuşret-şi‘āra lâzımdur. Nitekim ķālî‘-i bāb-ı Hāyber Hāzret-i Hāyder *raziya‘llāhu ‘anh*dan mervîdür buyururlar ki yevm-i Bedrde keferi ile muķātele üzre olup bir niçesinüñ sînesini hedef-i tîr ve bir niçesini tu‘me-i şemşîr eyledükden şöñra Hāzret-i risālet şefi‘-i rüz-ı kıyāmet [41^b] cenābına müteveccih oldum ki ne ķār üzredür bil[d]üm gördüm ki

¹⁰² Remilde bir şekil.

Nazm

[Fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

Kar' édüp bāb-ı münācātı hemān

Bunı dērdi ol resūl-i müste'ān

'یا حی و یا قیوم برحمتک استغیث'¹⁰³ üç def'a muḳāteleye vardum geldüm. Kemākān ol merd-i kāmīl ḫāl-i evvelden zā'il olmayup o ḳavli ḳā'ildi. Zamān geçmeyüp fetḫ müyesser oldı. Ḥāzret-i Enesden mervīdūr ki Rūsūl-i Müctebā ḳaşd-i ḡazā-y-ile müteveccih olsalar [42^a] bu du 'āya müdāvemēt üzre olurlardı 'الهم انته انت عضدی و انت بصری بك احول بك اصول بك اقاتل'¹⁰⁴

Mekārim-i evṣāf-ı efāzıl-ı insān ve meḫāsin-i eltāf-ı emāşil-i a'yāndan mes'ul ve me'mūldur ki ḫuzūr-ı mevfüür'l-ḫubūrlarından zülfi-i dil-ber gibi rü-siyāh olan kelām zevī'l-iḫtirām olup ḫaṭā vü ḫalel ve sehv ü zelelini zeyl-i igmāzla sātir olup sıḫtına 'ayn-ı suḫtla nāzır olmayalar.

[Meşnevī]¹⁰⁵

[Fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün]

[42^b] Devr bir mir'ātdur kim anda şāh

Eyler aḫvāl-i re'āyāya nigāh

'Avn-i Ḥaḳḳla bulup a'dāya zafer

Ola devlet-le cihānda dād-ger

Ey **Vuşūlī** erdi vaḳt-i iḫtitām

İḫtişār et étme taṭvīl-i kelām

Söz uzatmamaḳ olupdur müsteṭāb

Ḥatm ḳıl v'allāhu a'lem bi's-şavāb

¹⁰³ "Ey Hayy ve Kayyum olan Allah'im, rahmetinden imdad diliyorum." Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek ale's-Sahîḫayn*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1990, I, 689.

¹⁰⁴ "Allah'im, gücüm kuvvetim, gözüm sensin. Senin sayende güçlüyüm, senin sayende savletim var, senin sayende savaşıbiliyorum." Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXIX, 350.

¹⁰⁵ "Meşnevî" nazım şekliyle kaleme alınan manzume nüshada "Ḳıṭ'a" şeklinde başlıklandırılmıştır.

KAYNAKÇA

- Aclûnî, *Keşfu'l-hafa ve muzîlu'l-ilbâs: Amma iştehera mine'l-ahâdîs alâ elsineti'nnâs*, thk. Ahmed Kalaş, Haleb: Mektebetu't-Turasi'l-İslamî.
- 'Ahdî, *Gülşen-i Şu'arâ: Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı (İnceleme-metin)*, haz. Süleyman Solmaz, AYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005.
- Ahmed b. Hanbel [Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybani Ahmed], *Müsnedu el-İmam Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnaut vd., Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1419/1999.
- Ali b. Ebî Tâlib, *Dîvânu Emîrü'l-mü'minîn el-İmâm Ali b. Ebî Tâlib*, haz. Abdülaziz Kerem, Matbaatü'l-Evlâ, 1409/1988.
- 'Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ (İnceleme Metin)*, I-III, haz. Filiz Kılıç, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2010.
- AVCI, Casim, "Nasihatü'l-Mülûk", *TDVİA*, İstanbul 2006, 32, 411.
- BABİNGER, Franz, "Usûlî (Vusûlî)", *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Coşkun Üçok, Kültür Bakanlığı Yayınları, Mersin 1992.
- BALTACI, Cahid, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, I-II, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2005.
- Beyânî [Mustafa b. Carullah], *Tezkiretü's-Şu'arâ*, haz. Aysun Sungurhan, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, (e-Kitap), Ankara 2017.
- Burhaneddin el-Bikâî, *Nazmü'd-dürer fî tenâsübi'l-âyât ve's-süver*, Dâiretü'l-Maârifi'l-Osmaniyye, Haydarabad, 1978/1398.
- Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I-III, haz. M. A. Yekta Saraç, TÜBA Yay., Ankara 2016.
- CUNBUR, Müjgan, "Vusûlî", *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı: Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, I-VIII, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 2007, 654.
- ÇETİN, Nuran, "Arşiv Belgeleri Işığında Mehmed Vusûlî Efendi ve Kurucusu Olduğu Molla Çelebi Tekkesi", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 23/1, 2019, 497-519.
- ÇOPUR, Emel Nalçacıgil, "Vusûlî Divânı'nda Geçen Ayet-i Kerîme ve Hadis-i Şerîfler", *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, XI/22, 2016, 179-202.

- DOKUZLU, Emrah, Alâ b. Muhibbî eş-Şirâzî'nin "Düstûru'l-Vüzerâ" İsimli Siyasetnâmesinin Metin ve Tahlili, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü YL. Tezi, İstanbul 2012.
- DUMAN, Filiz, *Klâsik Türk Edebiyatı'nda Fetih-nâme Geleneği ve Sâfî Mustafa Efendi'nin Cihâd-nâme'si: İnceleme-Metin*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dr. Tezi, Isparta 2019.
- Ebû Ca'fer Muhammed bin Cerîrû't-Taberî, *Tarih-i Taberî*, I-IV, trc. M. Faruk Görtünca, Sağlam Yayınevi, İstanbul.
- Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1990, I, 689.
- Hamdullâh Hamdî, *Yûsuf u Züleyhâ; Hamdullah Hamdî'nin Yûsuf u Zelîhâ Mesnevisi (Gramer-Metin-Dizin)*, haz. Mehmet Cihat Üstün, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dr. Tezi, Erzurum 2014.
- Hubbî Mollası Vusûlî Mehmed Efendi, *Şem'-i Hidâyet (Bedîa)*, Süleymaniye Kütüphanesi Reîsülküttâb Mustafa Efendi 772.
- Hüseyin Ayvansarâyî, "Fındıklı Camii", *Hadîkatü'l-Cevâmî* [tlf. 1195/1781], I-II, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1281.
- İbn Abdülber, *Camîu beyânî'l-ilm*, Daru İbni'l-Cevzi, Suudi Arabistan, 1994.
- İbnü'r-Rûmî [Ebü'l-Hasan Ali b. Abbas b. Cüreye (283/896), *Dîvânü İbni'r-Rûmî*, I-III, thk. Ahmed Hasan Besec, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1994.
- İPEKTEN, Haluk vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.
- İsmail Hakkı Bursevî, *Ruhu'l-beyân*, Daru'l-Fikr, Beyrut.
- İYİANLAR, Arzu, "Molla Çelebi Külliyesi", *TDVİA*, İstanbul 2005, 30, 243-245.
- Kafzâde Fâizî, *Zübdetü'l-Eş'âr: [Kâf-zâde Fâ'izî'in Zübdetü'l-Eş'âr'ı]*, haz. Bekir Kayabaşı, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Malatya 1997.
- KARAGÖZLÜ, Volkan, "Vusûlî, Mehmed", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, (Online Kaynak), 01.03.2022. (<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/vusuli-mehmed>).
- Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, I-V, çev. Rüştü Balcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2007.
- Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, haz. Aysun Sungurhan, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, (e-kitap), Ankara 2017.

- KIZILTOPRAK, Halil, *Vusûlî Dîvânı'nda Maddî Kültür ve Sosyal Hayat Unsurları*, Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Batman 2017.
- Mehmed Süreyya, "Vusûlî Mehmed Efendi (Hubba Mollası)", *Sicill-i Osmanî*, I-VI, haz. Nuri Akbayer, Esk. Yaz. Akt. Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1996.
- MUHADDİS, Ali, *A Concise Catalogue of the Persian Manuscripts in Uppsala University Library*, Uppsala Universitet, Sweden Uppsala 2013.
- NASKALİ, Esko, "Şâpûr", *TDVİA*, İstanbul 2010, 38, 346.
- Nev'îzâde Atâyî, *Hadâ'îku'l-Hakâ'ik fî Tekmileti'ş-Şakâ'ik* [*Nev'îzâde Atâyî'nin Şakâ'ik Zeyli*], I-II, haz. Suat Donuk, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2017.
- Nizâmî-i Gencevî, *Mahzenü'l-Esrâr*, tsh. Bihruz Serütiyân, Müessesesi-i İntişârât-ı Emîr Kebîr, Tahran 1389.
- Nizâmü'l-mülk, *Siyâsetnâme*, çev. Mehmet Taha Ayar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.
- ÖZTÜRK, Necdet, "İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesindeki Tarih Yazmaları", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 63, İstanbul 1990, 129-175.
- ÖZTÜRK, Necdet, "Kazasker Vusûlî Mehmed Çelebi ve Selim-nâme'si", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 50, Ekim 1987, 9-108.
- ÖZTÜRK, Necdet, "Vusûlî Çelebi", *TDVİA*, İstanbul 2013, 43, 145.
- Risâle-i Cündiyye* [Müellifi Meçhul]
- Beyazıt Veliyyüddin Efendi 1975: 1^b-48^b (B).
- Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Orhan 692/14 [ist. 970/1562-63]: 129^b-138^b (BO).
- Süleymaniye Hacı Mahmud Efendi 2060: 1^b-47^a (S).
- Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi III. Ahmed Kitaplığı 1708: 36^b-73^b (T).
- Uppsala O St. 119 Tg. 77 [ist. 989/1581]: 1^b-52^b (U).
- Riyâzî Muhammed Efendi, *Riyâzü'ş-Şuarâ*, haz. Namık Açıkgöz, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, (e-kitap), Ankara 2017.
- Rûyânî, *Müsnedü'r-Rûyânî*, Müessesetü Kurtuba, Kahire, 1416, II, 427.
- Sa'dî-i Şîrâzî [Muslihi'd-dîn], *Külliyât-ı Sa'dî*, tsh. Muhammedali Furûğî, İntişârât-ı Hermes, Tahran 1385.

- Selânikî Mustafa Efendi, *Târîh-i Selânikî* (971-1003/1563-1595), I-II, haz. Mehmet İpşirli, TTK. Basımevi, Ankara 1999.
- ŞAFAK, Turgay - Akpınar, İsa, Hz. Ali'nin Sözlerinin Farsça ve Türkçe Manzum Tercümelere, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2020.
- Şemseddin Sâmî, *Kâmûsu'l-A'lâm*, I-VI, Mihran Matbaası, İstanbul 1316.
- Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, Daru'l-Haremeyn, Kahire.
- Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Kahire.
- TOSKA, Zehra, *Türk Edebiyatında Kelile ve Dimne Çevirileri ve Kul Mesûd Çevirisi*, I, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 1989.
- TURAN, Selami - Duman, Filiz, "III. Murad'a Sunulan Cihad-nâme'nin Müellifi Üzerine Bir İnceleme", *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 44, Ağustos 2018, 139-150.
- Vusûlî [ö 1000/1592], *Dîvân*, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi İbnülemin Mahmud Kemal İnal Kitaplığı No: 10160.
- Vusûlî [ö 1000/1592], *Dîvân*: [İnceleme-Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin], haz. Hakan Taş, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, (e-kitap), Ankara 2010.

"THE NESÂYİH-I CÜNDİYYE OF VUSÛLİ MEHMED ÇELEBİ"

Abstract

In this study, the work of Vusûlî Mehmed Çelebi, one of the well-known scholars and poets of the 16th century, called Nesâyih-i Cündiyye, which contains advices for the sultan, the commander and the people, especially the soldiers, will be discussed. This work was created by adding the prologue and the epilogue to the first chapter titled "nesayih-i cündiyye" of a treatise called Risâle-i Cündiyye, the author of which is unknown. Nesâyih-i Cündiyye, which shows the characteristics of nasihatname and siyasetname in terms of genre, consists of a long verse-prose introduction, a section on the main topic, and a short epilogue. At the entrance; There are poems in which Selim II is praised after the parts of basmalah, hamdeleh, munacah, tawhid and na't. In the section where the main topic is handled, there are the reasons behind the work, advices and stories. In this section, in which the advices are handled separately under the headings of "nesayih-i cündiyye"; There are advices and stories about keeping secrets, obedience to the sultan, benevolence and grace, piety and obedience, the commander being steadfast in his decision, knowing his soldiers and protecting them from danger, being together with smart and mature people, and patience. In the epilogue part of the text, there is a short concluding sentence and a prayer poem with four couplets in the form of masnavi. In the article, the life and works of Vusûlî Mehmed Çelebi are briefly mentioned and the Nesâyih-i Cündiyye is examined. In this section where Nesâyih-i Cündiyye is briefly introduced; Similar and different aspects with Risâle-i Cündiyye are emphasized, the copy of the work is introduced and its genre, form and style features are mentioned, and finally, the summary of the work is given by considering its content. The review is completed with the conclusion part, in which an overall assessment is made. In the second part, the transcriptional text of Nesâyih-i Cündiyye and the translations and sources of Arabic-Persian parts such as verses, hadiths, poems and kalam-ı kibar are presented.

Keywords

Ottoman Literature, Vusuli Çelebi, Nesayih-i Cundiyye, Selim II, nasihat-nama, siyaset-nama.